

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA’LIMI VAZIRLIGI

NAVOIY DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

PEDAGOGIKA FAKULTETI

“TASVIRIY SAN’AT VA MUHANDISLIK GRAFIKASI” KAFEDRASI

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

**MAVZU: “Umumta’lim maktablarining tasviriy san’at mashg’ulotlarida
taniqli rassomlarning hayoti va ijodini o’rganish”**

**Ilmiy rahbar:
Bajardi:**

P.f.d. S.F.Abdullayev
“Tasviriy san’at va muhandislik
grafikasi” ta’lim yo’nalishi
Maxsus sirtqi
3-“A” kurs bitiruvchi talabasi
Bobonova Dilnavoz Mardiyevna

Navoiy-2009-2010

Oliy o'quv yurti

_____ fakulteti _____
Kafedra _____ yo'nalishi _____
guruhi _____

“Tasdiqlayman”

Kafedra mudiri

_____ Kat. o'q. *Shodirov S.H.*

20__yil “__” _____

MALAKAVIY BITIRUV ISHI BO' YICHA TOPSHIRIQ

Talaba _____
(familiyasi, ismi, sharifi)

1. Bitiruv ishining mavzusi: _____

“_____” _____ 20__ yil kafedra majlisida ma'qullangan.

2. Bitiruv ishni topshirish muddati _____

3. Bitiruv ishni bajarishga doir boshlang'ich ma'lumotlar _____

1 _____

2 _____

3 _____

4. Xulosalash – tushintirish yozuvlarning tarkibi (ishlab chiqiladigan masalalar ro'yhati)

5. Chizma ishlar ro'yxati (chizmalar nomi aniq ko'rsatiladi)

6. Bitiruv ishi bo'yicha maslahatchilar

№	Bo'lim mavzusi	Maslahatchi o'qituvchi f.i.sh.	Imzo	Sana
			Topshiriq berildi	Topshiriq bajarildi

7. Bitiruv ishini bajarish rejası

№	Bitiruv ishi bosqichlarinig novi	Bajarish muddati (sana)	Tekshiruvchi o'tganlik belgisi

Bitiruv ishi rahbari:

P.f.d. S.F.Abdullayev

imzo

Topshiriqni bajarishga oldim:

Bobonova Dilnavoz
Mardiyevna

imzo

Topshiriq berilgan sana “_____” _____ 20__yil

DAVLAT ATTESTASIYA KOMISSIYASINING RAISIGA

Navoiy davlat pedagogika insttuti Pedagogika fakulteti “Tasviriy san`at va muhandislik grafikasi” ta’lim yonalishi kunduzgi bo‘lim bitiruvchi kurs talabasi _____ ning

Mavzusidagi bitiruv malakaviy ishi himoya qilish uchun yuboriladi.

Bitiruv malakaviy ishiga rahbarining mulohazasi, kafedraning ishini himoyaga tavsiya etish haqidagi xulosasi, taqrizlar ilova qilinadi.

FAKULTET DEKANI: _____ **p.f.d. Abdullayeva SH.A.**

NAVOIY DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

“Tasviriy san`at va muhandislik grafikasi” kafedrasining bitiruv malakaviy ish haqidagi

XULOSASI

Bitiruvchi kurs talabasi _____ ning

Mavzusidagi bitiruv malakaviy ishi kafedra yig‘ilishida muhokama qilingan va davlat attestasiya komissiyasiga himoya uchun tavsiya etiladi.

Kafedra mudiri: _____ **katta o‘qituvchi Shovdiron S.A.**

MUNDARIJA

KIRISH:

I-BOB. Tasviriy san`atning, hozirgi kunda tutgan o`rni va ahamiyati..

1.1. Tasviriy san`t turlari va janlari haqida umumiy ma`lumot.....

1.2. Umumta`lim maktablarida tasviriy san`at darslarining zamonaviyligi.....

II-BOB. Asosiy qism bayoni.....

2.1. Tasviriy san`t darslarida, o`zbek xalq rassomlarining tutgan o`rni va ularning ijodlaridan namunalar.....

2.2. Uyg`onish davri rassomlarining hayoti va ijodi, ularning ishlaridan namunalar.....

Umumiy xulosa.....

Foydalanilgan adabiyitlar.....

KIRISH.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida" gi Qonuni va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" yuksak umumiy madaniyatga, kasb-hunar ko'nikmalariga, ijodiy va ijtimoiy faollikka, mantiqiy mushohada qilish hamda ijtimoiy hayotdagi muammolarning oqilona echimlarini topish mahoratiga ega bo'lgan, istiqbol vazifalarini odilona baholay oladigan kadrlar yangi avlodini shakllantirish, shuningdek, har tomonlama barkamol, ta'lim va kasb-hunar dasturlarini ongli ravishda mukammal o'zlashtirgan, mas'uliyatli fuqarolarni tarbiyalashni nazarda tutgan pedagogik g'oyani ilgari suradi.

Istiqlol tufayli o'zining mustaqil taraqqiyot yo'lidan borayotgan jamiyatimiz kun sayin demokratlashib, davlat, jamiyat va shaxs munosabatlari tobora ko'proq mantiqiy mushohada qilish tamoyillariga asoslanmoqda. Ta'lim tizimi oldidagi davlat buyurtmasi O'zbekiston Respublikasi "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"ning asosiy g'oyalarida o'z aksini topgan. Shu jihatdan olganda, umumiy o'rta ta'lim maktablarida Tasviriy san'atni modernizatsiyalash o'zining ko'p qirrali maqsad-vazifasi bilan ajralib turadi va ta'lim tizimi oldiga bir qator aksiomatik vazifalarni ko'ndalang qilib quyadi.

Jamiyat rivojlanishining hozirgi bosqichida barkamol insonni tarbiyalash eng asosiy, kechiktirib bo'lmaydigan muhim vazifalardan biridir. Prezidentimiz Islom Karimov ta'kidlaganidek: "Sog'lom avlodni tarbiyalash buyuk davlat poydevorini, faravon hayot asosini qurish deganidir" Shu jihatdan olganda, mamlakatimizda sog'lom avlod dasturi harakatining keng tus olgani, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" asosida ta'lim-tarbiya tizimining tubdan isloh etilayotgani ham ana shu ulug'vor vazifani amalga oshirish yo'lidagi muhim qadamdir.

O'zbekiston Respublikasi mustaqil Davlat suverenligini qo'lga kiritgan birinchi kunlaridanoq uzluksiz ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan keng islohotlar milliy ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirishga, zamon talablari bilan uyg'unlashtirilgan, jahon andozalari darajasiga mos "milliy modelni" hayotga tatbiq qilishga qaratildi. Jamiyatimizdagi fuqarolar tafakkurini yangilash, milliy o'zlikni

anglash, milliy va umumbashariy qadriyatlarni o`zlashtirish orqali, o`quvchilarning iste'dodlari, qobiliyatlarini tadqiq etish, estetik tafakkurini shakllantirish va rivojlantirish davlat umummilliy siyosati darajasidagi masalalardan biri sifatida belgilab berilishi yosh avlodni har tomonlama kamol toptirish uchun ta'lim-tarbiyaning barcha sohalarida, ularning omillari va vositalarini ishga solishni taqozo etmoqda.

O`zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Abdug`aniyevich Karimovning **”Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqiroz, O`zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo`llari va choralari”** asarida, mamlakatimizda barqoror va samarali iqtisodiyotni shakllantirish borasida, amalga oshirib kelinayotgan islohotlar bugungi kunda o`zining natijalarini namoyon etmoqda. Jumladan, qisqa vaqt ichida iqtisodiyotda chuqur tarkibiy o`zgarishlarni amalga oshirish, aholi daromadlarining o`sishini ta'minlash, samarali tashqi savdo hamda investitsiya jarayonlarini kuchaytirish, qishloq xo`jaligini isloh qilish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasini barqoror rivojlantirish, bank-moliya tizimi faoliyatini mustahkamlashda ahamiyatli yutuqlar qo`lga kiritildi.

O`zbekistonning xalqaro iqtisodiy maydondagi nufuzi va mavqei sezilarli darajada va muntazam oshib bormoqda. Bunda mamlakatimiz rahbari Islom Karimov tomonidan ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish strategiyasining puxta ishlab chiqilganligi, iqtisodiy islohotlar maqsadi va vazifalari, amalga oshirish yo`llarining aniq va to`g`ri ko`rsatib berilganligi ,bosh maqsad yo`lidagi yutuq va marralarning salmoqli bo`lishiga imkon yaratdi.

Hozirgi davrda dunyo mamlakatlari ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti o`zining ma'no-mazmuni jihatidan oldingi bosqichlardan keskin farq qiladi. Bunda eng asosiy va muhim jihat - milliy Iqtisodiyotlarning tobora integratsiyalashuvi va globallashuvining kuchayib borishidir. Ayni paytda bu jarayonlar xalqaro maydondagi raqobatning ham keskinlashuviga, har bir mamlakatning xalqaro mehnat taqsimotidagi o`z mavqeini mustahkamlash uchun kurashining kuchayishiga ham ta'sir ko`rsatadi. Biroq, o`z o`rnida ta'kidlash lozimki, jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashuv va globallashuvning ijobiy tomonlari bilan bir qatorda, ma'lum ziddiyatli

jihatlar ham mavjud. Jumladan, turli mamlakatlardagi iqtisodiy rivojlanishning bir tekisda bormasligi, dunyo mamlakatlari o'rtasida ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish jihatidan tafovutning, ekologik taxdidlarning kuchayib borishi, turli mamlakatlarda aholi soni o'zgarishining keskin farqlanishi kabi holatlar jahon xo'jaligining yaxlit tizim sifatida barqoror rivojlanishiga to'sqinlik qiladi. Shuningdek, mazkur jarayonlarining yana bir xususiyatli jihati - jahonning bir mamlakatida ro'y berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy larzalarning muqarrar ravishda boshqa mamlakatlarga ham o'z ta'sirini o'tkazishi hisoblanadi. Jahon hamjamiyati bugungi kunda boshidan kechirayotgan moliyaviy inqiroz ham aynan shu ma'noda globallashuv jarayonlarining salbiy oqibati sifatida namoyon bo'ladi.

Shunga ko'ra, biz mamlakatimiz ijtimoiy-Iqtisodiy rivojlanishining joriy va istiqboldagi chora-tadbirlarini belgilashda, jahon miqyosidagi inqiroz oqibatlarining ta'sirini har tomonlama hisobga olib, iqtisodiy rivojlanish dasturlarini, ushbu jarayonlarni pishiq hamda mukammal shakllantirishimiz va ularni izchil amalga oshirishimizni taqozo etadi. Bu boradagi chora-tadbirlar Prezidentimiz I.A.Karimovning **«Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqiroz ,O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari »** nomli asarlarida batafsil bayon qilib berilgan. Asarda jahon moliyaviy iqtisodiy inqirozning mazmun-mohiyati, namoyon bo'lish tahlilari, kelib chiqish sabablari, uning O'zbekiston iqtisodiyotiga ta'siri, oqibatlarini oldini olish va yumshatishga asos bo'lish ommillar tahlil qilib berilgan. Shuningdek, mamlakatimiz aholisi uchun g'oyat murakkab va og'ir bo'lishiga qaramay, 2008- yilda foydali bitimlar va yutuqlar baholanib, respublikamizdagi iqtisodiy sohadagi yanada kengroq foydalanish imkoniyatlari ko'proq amalga oshirish , O'zbekiston uchun inqirozni bartaraf etish va jahon hamjamiyatida yuksak maralarga chiqishning ishonchli yo'li sifatida, 2009- yilga mo'ljallagan iqtisodiy dasturning, quyidagi eng muhim ustuvor yo'nalishlari bilgilab berilgan:

* Mamlakatimizda qabul qilingan, 2009-2012 yillarda Jahon iqtisodiy inqiroz oqibatlarining oldini olish va bartaraf qilish bo'yicha, qarshi dasturni amalga

oshirish, shu asosda iqtisodiy o'sishning barqoror sur'atlarini va iqtisodiyotning munosabatlarni rivojlanishini ta'minlash;

Tarkibiy o'zgartirishlarni davom ettirish va iqtisodiyotni dinersifikatsiyalash, buni birinchi navbatda, xalqaro sifat standartlariga javob beradigan, ichki va tashqi bozorlarda talab yuqori bo'lgan raqobatbardoshli mahsulotlar ishlab chiqarishga yo'naltirilgan. Maqsad muhim tarmoqlarni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik jihatdan qayta jihozlash yo'li bilan amalga oshirish;

Qishloq turmushi sifatini va qiyofasini tubdan yaxshilashga, qishloq joylarda ijtimoiy va ishlab chiqarish infratuzilmasini jadal rivojlatirish hamda mulkdorlik tadbirkorlik va kichik biznesning maqomi, o'rnini va ahamiyatini tubdan qayta ko'rib chiqishga, fermer xujaligini rivojlantirishni har tomonlama qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan uzoq muddatli, o'zaro chuqur bog'langan chora-tadbirlarini keng ko'lamda amalga oshirish;

Mamlakatni modernizatsiya qilish va aholi bandligini oshirishni muhim omili sifatida ishlab chiqarish va ijtimoiy samaradorligini yanada rivojlantirish;

- Banklar ishini yanada takomillashtirish, aholi va xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning bo'sh mablag'larini, tijorat banklaridagi depozitlarga jalb qilishni rag'batlantirish.

Prezidentimizning ushbu asarlarida belgilab berilgan, O'zbekiston iqtisodiyotini barqaror va mutanosib rivojlantirish, jahon bozorlarida mustahkam o'rin egallash, shular asosida izchil iqtisodiy o'sishni ta'minlash, xalqimizning turmush darajasi va farovonligini yanada oshirish borasidagi vazifalarni to'liq va samarali amalga oshirish, eng avvalo jamiyatimiz a'zolari tomonidan ularning mazmun-mohiyatini teran va chuqur anglab etishlarini taqozo etadi. Shungdek O'zbekiston Respublikasi Oliy va O'rta maxsus ta'lim vazirligining tavsiyasiga ko'ra, Prezidentimiz I.A.Karimovning «Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqiroz, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari» nomli asarlarini talabalar tomonidan chuqur va har tomonlama o'rganish, unda ko'rsatib o'tilgan dolzarb masalalarning tub mohiyatini anglash, 2009- yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim

yo`nalishlarini bilish maqsadida, mazkur maxsus kursning joriy etilganligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Viloyatimizda yangi ish o`rinlariga zamin yaratilmoqda.

O`tgan yili AQSH ning ipoteka bozorida boshlangan, bugungi kunda ko`plab iqtisodiyot tarmoqlarining faoliyatiga salbiy ta`sir ko`rsatayotgan jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozining oqibatlarini to`g`ri baholash va shu asosda unga qarshi samarali chora-tadbirlar dasturini ishlab chiqish har doimgidek dilzarb masala hisoblanadi. Yutrboshimizning “Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O`zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo`llari va choralari” nomli kitobida ham Inqirozga qarshi choralar dasturi va uni amalga oshirish mexanizmlari aniq ko`rsatib berilgan edi.

Bugun mamlakatimizning “oltin sandig” deya ta`rif berilayotgan viloyatimizda Prezidentimizning 2008 yil 2-dekabrdagi Farmoni bilan “Navoiy” erkin industrial – iqtisodiy zona tashkil etilishi, kelajakda yangi ishlab chiqarish korxonalari sonining ortishiga va minglab muqim ish o`rinlari yaratilishiga zamin hozirlayotir.

Jahon tarixidan ma`lumki, birinchi erkin savdo zonasi, qadimiy Gretsiya davlatida tashkil etilgan. Madaniy ko`rinishdagi erkin iqtisodiy zona esa 1888 yilda Germaniyaning Gamburg shahar portida tashkil etilgan. Hozirda 135 davlatda 3000 ga yaqin bunday hudud mavjud bo`lib, ularda 68 million kishi ish bilan band hamda har yili qarib 500 milliard AQSH \$ miqdorida tovar aylanmasi mavjud.

Viloyatimizning sanoatlashgan darajasi, kommunikatsiya tarmoqlarining rivojlanganligi, qadimiy “BUYUK IPAK YO`LI” ning kesishgan nuqtasida ekanligi ya`ni xalqaro E-40 avtomagistralining mavjudligi hamda xalqaro havo karidorining joylashgani tufayli hudud shu erda barpo etildi va hozirgi kunda 564 gr er devor bilan o`ralib kommunikatsiya tarmoqlari bilan ta`minlandi.

Mamlakatimizda erkin iqtisodiy zonalar tashkil etish va ular faoliyatiga doir mu-nosobatlari esa 1996 yil 25 apreltda qabul qilingan, “Erkin iqtisodiy zonalar to`g`risida” gi O`zbekiston Respublikasi Qonuni bilan tartibga solingandi.

“NAVOIY”erkin industrial-iqtisodiy zonasida yaqin yillarda 100 ga yaqin xorij ishlab chiqarish korxona va fabrikalari qurilishi loyihalashtirilgan bo`lib, hozirgi kunda bir qator istiqbolli loyihalar bo`icha qurilish ishlari boshlanayotir.

2009 yilda “NAVOIY” erkin industrial-iqtisodiy zonasiga 900 million AQSH \$ miqdorida 40 ga yaqin loyiha asosida xorijiy investitsiya kiritilishi rejalashtirilgan.

Ayniqsa,2009 yilning 5-mart kuni Janubiy Koreyaning Seul shahrida yirik ishlab chiqarish korxonalari,kichik biznes va xususiy tadbirkorlar ishtirokida o`tkazilgan Prezintatsiyada 600 million AQSH \$ hajmidagi 30 ga yaqin istiqbolli loyiha shart-nomalari imzolangan edi.

O`zbekiston Respublikasi prezidenti Islom Karimov shaxsning ma`naviy sifatlariga, ularni tarbiyalash ijtimoiy va insonparvarlik ahamiyatiga alohida e`tibor berib: “Biron-bir jamiyat ma`naviy imkoniyatlarini, odamlar ongida ma`naviy va axloqiy qadriyatlarni rivojlantirmay hamda mustahkamlamay turib o`z istiqbolini tasavvur eta olmaydi” deb alohida ta`kidlaydi.

Malakaviy bitiruv ishining maqsadi:

Men o`z malakaviy bitiruv ishimda “Umumta`lim maktablarining tasviriy san`at mashg`ulotlarida taniqli rassomlarning hayoti va ijodini o`rganish” shu mavzuli taniqli rassomlarning hayoti va ijodini o`rganish haqida umumiy tushuncha berishni, taniqli rassomlarning hayoti va ijodini o`rganish haqidagi fikrlarimni bayon etishni va taniqli rassomlarning hayoti va ijodini o`rganishga doir bir nechta ko`rinishlar keltirishni o`z oldimga maqsad qilib qo`yaman.

Malakaviy bitiruv ishining vazifalari:

–bu taniqli rassomlarning hayoti va ijodini o`rganish mavzusini, o`rgatishda, maktab o`quvchilari uchun uning juda qiziqarli usullardan foydalanib bilim va ko`nikma berish.

– taniqli rassomlarning hayoti va ijodini o`rganish mavzusini o`tishda innovatsion texnologiya usullaridan o`rinli foydalana olish orqali bilim berish

Malakaviy bitiruv ishituzilishi: kirish, ikki bob, umumiy xulosalar va tavsiyalar, foydalanilgan adabiyotlar ro'yxatidan iborat bo'lib, jami 63 sahifani tashkil etadi.

Malakaviy bitiruv ishining ilmiy yangiligi:

–Maktab o'quvchilarining tasviriy san'at darslarini yaxshi o'zlashtirishlari uchun ilmiy-nazariy jihatdan metodlari ishlab chiqildi;

– Umumiy o'rta ta'lim maktab o'quvchilarida “tasviriy san'at” fanining imkoniyatlari aniqlandi va tahlil etildi;

– Umumiy o'rta ta'lim maktab o'quvchilarida tasviriy san'at darslarida taniqli rassomlarning hayoti va ijodini o'rganish mavzusini o'rgatishning pedagogik asoslari, sharoitlari, omillari va sabablari aniqlandi;

Tadqiqot ishimizni yozishda qo'yidagi:

Analitik tahlil, qiyosiy tahlil – pedagogik kuzatuv, tajriba-sinov, tasviriy san'atning zamonaviy metodlaridan unumli foydalana oldik.

I-BOB. Tasviriy san'atning, hozirgi kunda tutgan o'rnini va ahamiyati

1.1. Tasviriy san'at turlari va janrlari haqida umumiy ma'lumot

Tasviriy san'atning uch turi mavjud:

1. Rangtasvir. 2. Haykaltaroshlik. 3. Grafika.

Rangtasvir deb - tekis yo'zda turli rang va materiallar yordamida bajariladigan tasvirga aytiladi. Bu tur uchun asosan bo'yoqlar moyli bo'yoq, akvarel, guash, tempera, shuningdek, rangli qalamlar, ko'mir, qalam, pastel, sous, sangina kabi badiiy materiallar bilan ishlash xarakterlidir.

Rangtasvir asarlari qog'oz, mato, karton, devor, oyna, yog'och kabi tekis yo'zalarga ishlanadi. Rangtasvir asosini rasm tashkil qiladi. Har qanday rangtasvir inshida, avvalo, uning rasmi ishlab olinadi. Unda kompozitsiya, nur va soya, rang asosiy o'rinni egallaydi.

Rangtasvir asarlari bajarilish texnikasi jihatdan turli-tuman bo'lib, ular moybo'yoqli, temperali, freskali, mozaikali, vitrajli, akvarelli, guagshli, pastelli bo'lishi mumkin.

Rangtasvirning quyidagi turlari mavjud: 1. Dastgohli rangtasvir. 2. Monumental (mahobatli) rangtasvir. 3. Miniatyura (mo'jaz) rangtasviri, 4. Dekorativ (bezak) rangtasvir. 5. Teatr-dekoratii (bezak)rangtasviri.

Dastgohli rangtasvir deyilganda, rassomlarning maxsus asbob-dastgoh. (molbert) yordamida ishlaydigan suvratlari tushuniladi. Dastgohli rangtasvir asarlari uncha katta bo'lmagan o'lchovda yuqorida qayd qilib o'tilganidek mato, karton, oyna, faner kabi tekis yo'zali materiallarga bo'yoqlar bilan ishlanadi. Dastgohli Rangtasvirda ko'pincha moyli va akvarel bo'yoqlar qo'llaniladi.

Monumental rangtasvir atamasi monumental (mahobatli), ya'ni katta o'lchovdagi rangtasvir ma'nosini anglatadi va bu turdagi asarlar ko'pincha binolarning ichki va tashqi devorlariga tempera bo'yoqlari bilan ishlanadi.

Monumental rangtasvir asarlarining freska, mozaika, vitraj, panno kabi turlari mavjud.

Freskalar asosan bino devorlarining o'ziga, shuningdek, unga matolar yordamida ishlanadi.

Mozaika — turli tabiiy va ikkilamchi materiallar — rangli oyna parchalari, toshlar, sintetik materiallardan bino devorlariga yoki tekis materiallar ustiga ishlanadi .

Vitraj – esa binolarning deraza, eshik, oynalari ustiga bo`yoqlar yordamida ishlanadi. Vitrajlar uy ichkarisi va tashqarisidan ham bir xil ko`rinadi (3-rasm).

Miniatyura - (mo'jaz) rangtasviri deyilganda bejirim, juda kichik, jajji, nozik san'at asarlari tushuniladi. Miniatyura rangtasviri o`rta asrlarda kitob bezagi bilan bog`liq holda rivoj topdi. U kitoblardagi bosh, yakuniy bezak, zarhal harf, illyustratsiyalardan iborat bo`lgan. Rangtasvirning bu turi Sharqda, shu qatori Movarounnahrda katta shuhrat qozongan. Hozirda u mustaqil san'at turi sifatida nafaqat kitoblarni, balki turli quticha, tomosha qovoq kabilarni bezatishda hamkeng qo`llanilmoqda. Shuningdek, bu tur mustaqil san'at sifatida yildan-yilga ommalashib bormoqda.

Dekorativ Rangtasvir - asarlari mustaqil amaliy ahamiyatga ega bo`lib, u binolarning ichki va tashqi devorlarini bezatishga keng qo`llaniladi. Ular panno shaklida, shuningdek, quticha, patnis, sandiq, shkaflarni bezatishda qo`l keladi. Bino ichini bezatishga xizmat qiladigan naqshlar, frizlar, namoyon kabi mayda elementlar ham dekorativ raigtasvirga kiradi.

Teatr dekorativ - Rangtasviri spektakl dekoratsiyalari, unda ishlatiladigan grim, sahna jihozlari bilan bog`liq. Ular teatr rassomi tomonidan tayyorlanib, spektakl mazmunini tomoshabinga keng va chuqurroq. singdirishga yordam beradi. Bu bezaklarda rassomlar sahnaning yoritilishi va ranglarga alohida e'tibor qaratadilar. Spektakl bezaklari unda ifodalangan voqea sodir bo`layotgan joy, davr, muhit to`g`risida tomoshabin tasavvurlarini boyitadi, voqealarni idrok etishi osonlashtiradi va faollashtiradi.

Tasviriy san'at nazariyasi va amaliyotida akademik rangtasvir iborasi ham ishlatiladi. **Akademik Rangtasvir** asosan o`quv jarayonida foydalaniladigan ko`rgazmali rangtasvir ishlarini nazarda tutadi.

Haykaltaroshlik - ham xuddi rangtasvir kabi hayotiy voqea va hodisalarni turli uslub va tasvirlash texnikasi hamda materiallar yordamida ifodalaydi. Haykaltaroshlikda tosh, metall, gips, yog'och, vosk (mum), sim kabi materiallar keng qo'llaniladi. Haykaltaroshlik asarlari kesish, yopishtirish, ulash va o'yish, quyish orqali bajariladi.

Haykallarning asosan ikki turi mavjud bo'lib, ularning birinchisi toliq, yumaloq, haykallar, ikkinchisi esa relefli — burtma haykallardir. Yumaloq haykallarni har tomondan ko'rish mumkin bo'lsa, relefli haykallarni faqat bir tomondan, ya'ni oldindan ko'rish kerak bo'ladi. Relefli Haykallar tekislik ustiga ishlanib, yo'zadan qisman bo'rtib chiqqan bo'ladi. Relefli haykallarning ham ikki xili bo'ladi:

1. **Barelefd**a tasvir qalinligining yarmidan kami bo'rtib chiqqan bo'ladi.
2. **Gorelefd**a esa bu qalinlikning yarmidan ko'progi bo'rtib turadi.

Haykaltaroshlikda ma'lum miqdorda rangdan ham foydalaniladi. So'nggi yillarda asalari mumi (vosk)dan haykallar ishlash texnikasi qo'llanila boshlandi. Bunda rangli mumlardan keng foydalanilmoqda. Haykallar shakl va mazmun jihatdan realistik, dekiragip na abstrakt yo'nalishlarda bo'ladi.

Realistik Haykallarda odam, hayvon va boshqa tasvir ob'ektlari haqiqiy ko'rinishda ifodalansa, dekorativ haykalarda ular stillashgan, ya'ni shakl, o'lchov, proporsiya va boshqa jihatlardan ma'lum darajada o'zgartirilib ifodalanadi. Abstrakt Haykallardagi ob'ektlarlar shakl, mazmun, o'lchov va boshqa jihatlardan mavhumlashtirilgan holda tasvirlanadi.

Haykaltaroshlar o'z faoliyatlarida ish quroli sifatida quyidagi asboblardan foydalanadilar: maxsus dastgoh bolg'a, bolta, stek, sirkul, iskana va boshqalar. Iskanalarning tug'ri burchakli, uchburchakli, trapetsiya burchakli, chuqur shakl beruvchi yoysimon turlari bo'ladi. Shuningdek, Haykal loyi ustidagi ortiqcha qismini tortib olish uchun qattiq metallardan tayyorlangan doyra, ellips, uchburchak, to'rtburchak, trapetsiya shaklidagi sidirgichlar qo'llaniladi. Shuni ham qayd qilish lozimki, Haykaltaroshlikda qo'llaniladigan iskanalar turli o'lchovda, to'zishga va

shaklda bo`ladi. Haykaltaroshlikning dastgohli, monumental, yodgorlik (memorial), dekorativ va monumental-dekorativ turlari mavjud.

Dastgohli haykaltaroshlik - iborasi haykallarni maxsus asbob (dastgoh)ga o`rnatib ishlanganligidan kelib chiqqan. Bunday haykallar mustaqil amaliy ahamiyat kasb etib, ular jamoat binolari va uy-joylarning ichki qismi, shuningdek, istirohat bog`lari, mo`zey va ko`rgazma zallariga mo`ljallab yaratiladi. Dastgohdi haykallarning o`ziga xos xususiyatlaridam yana biri, ularda tasvirlanayotgan ob'ektlarning haqqoniy, ya'ni hayotdagi o`lchamda yoki undan kichik bo`lishligidadir.

Dasttohti haykaltaroshlik asarlari yaqindan ko`rishga mo`ljallangan bo`lib, unda portret asosiy o`rinni egallaydi. Haykaltaroshlikda timsolning faqat bosh qismi va elkasi tasvirlanganda, bunday asar **byust** deyiladi. Agarda odam bo`yi-basti bilan tasvirlansa, bu **figurali portret** deb yuritiladi. Shuningdek, yarim figurali portretlar ham bo`ladi.

Mahobatli haykaltaroshlik iborasi monumental, ya'ni yirik, mahobatli haykal ma'nosini anglatadi. Ular maydon va ko`chalarga keng xalq. ommasi uchun mo`ljallab o`rnatiladi. Bunday haykallar tarixiy voqealar yoki alohida mashhur shaxslarning nomlariri abadiylashtirish maqsadida o`rnatiladi. Monumental haykallar o`zoqdan ko`rishga mo`ljallangan bo`lib umumlashtirilgan tarzda atrof-muhit bilan bog`liq holda yaratiladi. Monumental haykaltaroshlikning alohida yo`nalishlaridan biri — bu monumental-dekorativ haykaltaroshlikdir. Bu yo`nalishdagi asarlar ham monumental haykaltaroshlik asarlari kabi keng xalq ommasi uchun mo`ljallangan bo`lsada, ko`proq bezak vazifasini bajaradi.

Mahobatli — dekorativ haykallar – ko`cha va maydonlarni, bino va istirohat bog`larini, fontanlarni bezatishda ishlatiladi. Ularda odam, hayvon, baliq, va qushlar tasviri ifodalanadi. Bunday haykallar yirik o`lchamda bo`lganligi sababli, ularni bemalol o`zoqdan ko`rish mumkin. Mahobatli asarlarning umumiy o`lchami, hajmi, proportsiyalari tevarak-atrof, tabiat va binolarga moslab ishlanadi.

Mahobatli-dekorativ haykallar garchi mahobatli bo`lsa-da, ular ham to`liq hajmli va relefli qilib ishlanishi mumkin.

Plastik haykaltaroshlik — haykaltaroshlikning bir turi sifatida monumental haykallarda, yodgorlik haykallarda, shuningdek, binolarning ichki va tashqi bezak ishlarida keng qo'llaniladi. Ular o'lcham jihatdan kichik bo'lib, mustaqil amaliy ahamiyat ham kasb etadi. Maxsus loydan ishlanadigan kichik o'lchamdagi o'yinchoq haykalchalar ham plastik dekorativ haykallar hisoblanadi. Ularni ba'zan mayda plastika deb ham atashadi. O'zbekistonda haykaltaroshlikning bu turida usta kulollardan X.Raximova, U.Juraqulov, A.Muxtorov kabi xalq, kulol ustalari samarali mehnat qilganlar.

Dekorativ haykaltaroshlikning yana bir turi borki, ular kichik o'lchamdagi metall, marmar, yog'och, suyak, chinni kabi materiallardan ishlanadi. Ular ham dekorativ, ham realistik tarzda ishlanishi mumkin. Bunday haykallar kitob javonlari, yozuv stollarini bezatadi.

Grafika. "Grafika" — lotincha so'z bo'lib, "yozaman, chizaman" degan ma'noni bildiradi va tasviriy san'atning turlaridan biri hisoblanadi. Grafikaning turlaridan biri gravyuradir. "Gravyura" frantsuzcha so'z bo'lib, "kesish" ma'nosini bildiradi. Bunda rasmlar qattiq materiallarga chizish va kesish orqali bajariladi. Bu rasmlar avvalo metall, yog'och, linoleum, tosh kabi materiallarda ishlanib, keyin undan qog'ozga ko'p tirajda ko'chiriladi. Metallda tayyorlanadigan gravyurani ofort, yog'ochdagisini ksilografiya, lenoliumdagisini linogavyura, tosh orqali tayyorlanadiganini esa litografiya deb yuritiladi. Grafika asarlarining qo'llanish sohalari nihoyatda kengdir. Xususan, estamp, kitob illyustratsiyalari, plakat, pochta markalari, gazeta-jurnal bezaklari, karikaturalar, (hajviy rasmlar) estetika va o'rama (upakovka)lar, teatr va kino afishalari, yo'l va tovar belgilari, tashkilot va muassasalarning ish blankalari shular jumlasidandir.

Kitob grafikasining ilk vatani Sharq hisoblanadi. XV - XVII asrlarda bu sohada Sharq musavvirlaridan Kamoliddin Behzod, Mahmud Mo'zahhib, Muhammad Murod Samarqandiy, Sultom Muhammad, Qosim Ali, Abdullo kabilar shuhrat qozongan bo'lsalar, XX asrda O'zbekistonda I.Ikromov, V.Kedrin, O.Osheyko, Q.Basharov, T.Muhammedov, I.Kriakidilar sermahsul ijod qildilar.

Grafikaning o'ziga xos xususiyatlaridan yana biri bu - uning katta o'lchamda bo'lmashligi va bo'yoqlar sonining chegaralanganligi hisoblanadi. Shuniig uchun ham grafika asarlarida faqat chiziq, yoki to'q rangli tasvir ishtirok etadi. Ba'zan grafik tasvirlar ham rangli bo'ladi.

Ayrim grafika asardari katta o'lchamda va ko'p nusxada tayyordanadi hamda katta tarbiyaviy vazifalarni bajaradi. Bu plakatlardir.

Grafika san'atida estamn hamkatta o'rinni egallaydi. "Estamp" Fraitso'zcha so'z bo'lib, "shtamplash" ma'nosini bildiradi. Estamp yaratish uchun avvalo tasvir maxsus asboblari bilan qattiq, materialga (tosh, yog'och, linoleum) o'yish orqali tushiriladi. So'ngra o'yilgan material ustiga bo'yoq, beriladi va undam qog'ozga tasvir olinadi.

Estamp uchun shu narsa xarakterliki, unda gravyura bosmadan chiqqanidan so'ng rassom unga ba'zi bir to'zlashlar kiritadi va asar tagiga o'z imzosini qo'yadi. Grafika texnikasining keng tarqalgan turlaridan yana biri bu -illyustratsiyalardir. Qadim-qadimdan tasviriy san'at kitob bezagi bilan chambarchas bog'langan holda rivoj toptan. O'rta asrlarda Sharq va G'arb mamlakatlarida yaratilgan kitoblarning deyarli ko'pchiligi naqshlar va rangli rasmlar bilan bezatilgan. Bu rasmlarda kitob mazmuni o'z aksini topar edi. Keyinchalik, kitob bosish dastgohlari ixtiro qilinganidan so'ng, illyustratsiyalar kitoblarda yanada katta o'rin egallay boshladi. Ilyustratsiyaning ahamiyati shundaki, birinchidan u kitobni bezakli, chiroyli va yoqimli bo'lishiga yordam beradi, ikkinchidan adabiy obrazlar-timsollarni aniq va jonli bo'lishiga, o'quvchining yodida yaxshi saqlanib qolishiga xizmat qiladi.

Rassom biror bir adabiy asarga illyustratsiya ishlashga kirishishdan avval, mazkur asarni yaxshilab o'rganib chiqishi bilan bir qatorda, asardagi voqea sodir bo'layotgan davrga doir materiallarni ham toplashi, o'sha davr odamlarining madaniyati va turmushini, mamlakat tabiatini bilib olishi kerak bo'ladi.

Karikatura - bu ham grafikaning bir turi hisoblanadi. Unda hayotdagi ayrim salbiy hodisa va ko'rinishlar, shaxslar xajviy yoki hazil tarzda rasmlar orqali tanqidiy tasvirlanadi.

Grafikaning reklama, afisha, etiketika, o`rama (upakovka) kabi turlari ham keng tarqalgandir. Gazeta, jurnal grafikasi ham shriftlar bilan bog`liq bo`lib, amaliyotda keng qo`llaniladi.

O`tgani asrning 60 yillarida o`zbek grafik rassomlari milliy tasviriy san'atning badiiy an'analarini davom ettirib, yuksak badiiy saviyadagi asarlarni yaratgandilar. Shunday rassomlardan biri I.Ikromovdir. Iskandar Ikromov tomonidan A.Navoiyning "Lirika" nomli to`rt jildlik she'rlar tuplamiga ishlangan rasmlar rassom ijodining gultoji hisoblanadi. Bu ish 1960 yilda Toshkentda Markaziy Osiyo rassomlarining hududiy konferentsiyasi munosabati bilan ochilgan ko`rgazmada e'tirof etilib, yuksak taqdirlangan. Kitobning muqova jildi nihoyatda original va betakror bo`lib chiqqan. Undagi tovu tasviri asarga mos lirik xususiyat kasb etadi. Muqova yo`zasidagi grafik belgilarining bir tekisligi, tovu tasvirining nafis ranglar bilan berilgan gul shakli, qushning orqa tomomidagi havo rang bo`yoqlar bilan berilgan gul shakli, shuningdek, qizil rangda yozilgan kitob nomi ishning yuqori badiiy saviyasini ta`minlagan.

O`zbek kitob grafikasi sohasida samarali mehnat qilgan rassomlardan yana biri Telman Muhamedovdir. Bu o`ziga xos rassom asosan o`zbek xalq ertaklariga nihoyatda jozibali illyustratsiyalar ishlab, katta shuhrat qozondi. Uning eng muvaffaqiyatli ishlaridan biri "Nasriddin Afandi haqidagi latifalar" nomli kitobga ishlangan "Eshakni o`qishga o`rgatish" nomli illyustratsiyasidir.

Tasviriy san'atning janrlari

Tasviriy san'atda natyurmort, manzara, maishiy, portret, tarixiy, animal, (ya`ni hayvonot olamiga oid) afsonaviy, dengiznavislik, nyu, interyer janrlari mavjud.

Janr – rassom nimani tasvirlayotganligiga qarab belgilanadi. Masalan, asarlarda jonsiz narsalar tasvirlansa (natura) "Natyurmort", odam rasmi ishlansa, ular "Portret", tabiat va shahar ko`rinishlari tasvirlansa "Maishiy" janriga xos bo`ladi. Yoki tarixiy voqealarni tasvirlash "Tarixiy" janr, hayvonlarni tasvirlash "Animal" janr deb yuritiladi. "Animal" janri lotincha "anima" so`zidan kelib chiqqan bo`lib, hayvon ma`nosini anglatadi. "Batal" janri esa franso`zcha, "batay" so`zidan kelib chiqqan bo`lib, jang, "nyu" janri franso`zcha yalang`och ma`nosidagi so`zidan

kelib chiqqandir. Ayrim asarlar, bir paytning o`zida, ikki va undan ortiq, janrlariga man- sub bo`lishi mumkin. Masalan, portret va nyu, dengiznavislik, inter`er, manzara va hokazolar.

Har bir janr, o`z o`rnida yana bir qancha janrlarga bo`linishi mumkin. Masalan, manzara janrini tabiat manzarasi janri, shahar manzarasi janri, industrial-sanoat binolari ko`rinishi manzarasi janriga yoki portret janrini tantanavorlik, ishqiy, guruhli janrlarga bo`lish mumkin.

Vaqt o`tishi bilan janrlar tabaqalashib, mustaqil tus olishi ham mumkin. Masalan manzara janridan dengiznavislik, tarixiy janridan batal, manzara janridan inter`er ajralib chiqqan.

Manzara janri. Tasviriy san`atda tabiat, shahar industeral-sanoat, inter`yer ko`rinishlarning tasvirlanishi manzara janriga ta`luqlidir. Manzara janridagi asarlarning ayrimlari bevoseta tabiyatning haqiqiy, ya`ni hayotiy ko`rinishini tasvirlasa, boshqalarda borliq ijodiy tarzda, hayolan ifodalangan bo`ladi. Ba`zan bu ikki hol bir asarda ko`zatilishi ham mumkin. Manzara janrining paydo bo`lishi juda o`zoqlarga borib taqaladi. Manzara tasvirlarning keng tarqalishning qadimgi Sharq va Krit orollardagi, qadimgi arxeologik qazilmalari misolida ko`rish mumkin.

Masalan, eramizdan avvalgi davrlarga oid Beni-Hasandagi qabr toshda yovvoyi mushuk ovi tasvirlangan. Manzara janri mustaqil ravishda Xitoyda VI asrda paydo bo`lgan bo`lsa Yevropa san`atida Uyg`onish davrida ilmiy negizda, ya`ni chiziqli va havo (rang) perspektivasi asosida shakllangan.

Manzara janrining ikki xili mavjud. Birinchisi mustaqil manzara aks ettiriladi. Ikkinchi turida manzara biron tasvir fonida tasvirlanadi. Masalan, portretning orqa tomonoda tabiat yoki shahar manzarasi tasvirlanishi mumkin.

Manzara janrida samarali ijod qilgan va san`at ixlosmandlariga manzur bo`lgan rassomlardan I.Levitan, I.Shishkin, O`.Tansiqboyev, I.K.Ayvazovskiy, N.Karaxan kabilarni alohida tilga olish mumkin.

Manzara janrining alohida shakllaridan biri bu inter`er hisoblanadi. **Inter`er** binolarning ichki qismi ko`rinishlarini ifodalaydi. Bu janr qadimgi misrliklar va

xitoliklar o'z ishlarida inter'erni aql bovar qilmaydigan darajada aniqlik bilan perspektiva qonunlari asosida tasvirlay olganlar.

Bu janrda ijod qilib Jotto, A. Verrokko, Leonardo da Vinchi, Rembrantlar shuhrat qozonganlar.

Manzara janrining ikkinchi bir ko'rinishi bu dengiznavislik janridir. Unda asosan dengiz ko'rinishlari va undagi hodisalar tasvirlanadi. Dengiz janrining shakllanishida, I. Ayvazovskiyning xizmatlari katta bo'lgan. Bu ulug' rassom o'zining umrini faqat dengiz ko'rinishlarini tasvirlashga bag'ishladi. Uning "To'qqizinchi val", "Chesmen jangi", "Qora dengiz", "To'lqinlar orasida" kabi asarlari jahon tasviriy san'atida munosib o'rinni egallaydi.

Dengiznavislik janridagi asarlarda boshqa janrlarga xos elementlar ham ifodalanishi mumkin. Masalan, portret, manzara, tarixiy, maishiy va hokazolar.

Manzara janri ko'proq rangtasvirda, qisman grafika va haykaltaroshlikda qo'llaniladi. Haykaltaroshlikda manzara ko'rinishlari asosiy emas, balki to'ldiruvchi, qo'shimcha ahamiyat kasb etadi.

Tasviriy san'atda, ayniqsa, rangtasvirda rangning roli benihoya kattadir. U asarning mazmuni va g'oyasining to'la ochilishiga uning tomoshabinga emosional-hissiy ta'sirini kuchaytirishga, shuningdek, kompazitsiyadagi muvozanatni saqlashga xizmat qiladi.

Natyurmort janri. "Natyurmort" so'zi frasuscha bo'lib "jonsiz narsalar (natura)" ma'nosini anglatadi. Bu janrdan asosan rangtasvir va grafika asarlarida keng qo'llaniladi. Tasviriy san'atning bu janrida gullar, mevalar va sabzavotlar qushlar, baliqlar oziq-ovqatlar, turli predmetlar aks ettiriladi. Natyurmort mustaqil janri sifatida XV –XVI asrlarda Gollandiya va Ispaniyada paydo bo'lgan. Natyurmortning ikki xili mavjud. Birinchisi mustaqil ravishdagi natyurmort bo'lsa, ikkinchisi yordamchi yoki to'ldiruvchi natyurmortdir. Natyurmortning birinchi turida faqat natyurmort tasvirlansa, ikkinchi turida natyurmort birona portret yoki maishiy janrdagi tasvirda qo'shimcha detal sifatida ishlangan bo'ladi. Natyurmortning xarakterli xususiyati – uning hayotdan, go'zallikdan zavqlanishga yo'naltirilganligidadir. Bu fazifani rassom gullar, meva–sabzavotlar, oziq-ovqatlarni turli

ko`rinish va ranglarda ifodalab, kishilarning his-hayajonini uyg`otish orqali bajariladi.

Natyurmortning turli millat va elatlarning turmush tarzi haqida ma`lumotlar berishi ham o`ta muhimdir. Mutaxassislar natyurmortning kishilarga ikki xil ta`sirini qayd qilishadi. Birinchisida, natyurmort kishilarni go`zallika oshno etib, ularni hayotdan zavqlanishga chorlaydi. Agarda u meva-sabzavot va oziq-ovqatlar tasviridan tashkil topgan bo`lsa, tomoshabinga yaxshi kayfiyat va ishtaha baxsh etadi.

Ikkinchisida natyurmort o`zi haqida emas, balki u bilan bog`liq shaxs uning egasi haqida ma`lumot beradi. Bunday natyurmortlarda kishilar aks etmasa-da, biroq uning didi, ishtimoiy mavqey ifodalanadi.

Natyurmortlarning bu ikki xili yaxlit holda ifodalanishi ham mumkin. Bu janrlarda ijod qilgan rassomlardan J.Sharden, F.Snayders, I.Mashkov, P.Konchalovskiy, L.Salimjonovlar katta shuhrat qozonganlar.

Agar insonda xoxish – istak qattiq bo`lsa, atrofdagi barcha narsalarni aniq ko`chirib chizishni o`rganish mumkin. Ammo borliqni faqatgina ko`chirib chizish, bu rassom bo`ldim degani emas.

Maishiy janr. Bu janrdagi asarlar kishilarning maishiy turmush tarzi, mehnati, kundalik hayoti bilan bog`liq bo`lib, ularda ko`proq. oila, maktab, dam olish, shaxsiy va ijtimoiy hayot jarayonlari aks ettiriladi. Maishiy janrdagi asarlar nafaqat hozirgi kun odamlarining balki o`tmishdagi kishilarning turmush tarzi va hayoti haqida ham keng ma'lumot beradi.

Tasviriy san'atda maishiy janr XVII asrda Gollandiyada paydo bo`lgan. Bu janr o`z mazmuni jihatdan ancha murakkab bo`lib, natyurmort, manzara, animal va boshqa janrlar bilan bog`liq tarzda yaratiladi. Maishiy janr ko`proq rangtasvirda, ba'zan esa grafika va haykaltaroshlikda ham ishlatiladi. Maishiy janrda ijod qilgan rassomlar tarixida nihoyatda ko`p bo`lib, ulardan eng mashhurlari sifatida turli zamon va makonlarda yashab ijod etgan Kamoliddin Bexzod, Leonardo da Vinchi, Ilya Repin, Z.Inog`omov, J.Umarbekov, A.Sikeyros, R.Kent va boshqalarni tilga olib o`tish mumkin.

Portret janri. "Portret" frantsuzcha "portrait" soʻzidan olingan boʻlib, kishilarning chehrasini xuddi oʻziga oʻxshatib tasvirlash maʼnosini bildiradi. Portretda kishilar yakka, ikki kishi yoki bir guruh sifatida tasvirlanishi mumkin. Portretda odamlarning faqat boshi, baʼzan ular beligacha yoki buyi-basti bilan tasvirlanishi mumkin. Portret tasviriy sanʼatning uchala turida ham qoʻllaniladi. Portret oʻz xarakteri jihatidan monumental, miniatyurali, dastgohdi, ishqiy, hajviy boʻladi.

Rassomlarning ijodida uning avtoportret xili ham keng tarqalgan. Avtoportretni rassom oynadagi oʻz aksiga qarab yaratadi. Portret rassomlar tomonidan naturani kuzatish, xotiradan yoki shaxsning fotosidan, shuningdek, arxiv materiali yoki adabiy tasviridan, baʼzan xatto vafot etgan marhumning bosh chanogʻini oʻrganish asosida ham yaratiladi.

Portretchi asarning oʻz qahramoni tashqi qiyofasiga oʻxshash boʻlishiga erishishdan tashqari uning millati, kasbi, tabaqasini ham ifodalashga harakat qiladi. Shuningdek, portretda shaxsning ichki kechinmalari, kayfiyati, maʼnaviy dunyosi ham tasvirlanishi kerak.

Dastlabki portretlar qadimgi Yunonistonda miloddan avvalgi VII-V asrlarda yaratilgan. Portret janri Oʻrta asrlarda Sharq, miniatyurachilari va Evropa rangtasvirchilari va haykaltaroshlari ijodida ham keng rivoj topdi. Bu janrda Kamoliddin Behzod, Leonardo da Vinchi, Mikelanjelo, XVIII—XIX asrlarda O.Renuar, P.Pikasso, I.Repin, XX asr Oʻzbek rassomlaridan A.Abdullayev, Ch.Axmarov, V.Kaydalov kabilar samarali ijod qildilar.

Tarixiy janr. Rangtasvirning bu janrida insoniyat tarixidagi muhim voqealar va qahramonlar hayoti tasvirlanadi. Rassom bironta tarixiy voqealar koʻrinishini tasvirlash uchun avvalo oʻsha voqeaning boshqa tarixiy voqealar orasidagi oʻrni va muhimligini anglab yetishi kerak boʻladi. Soʻngra u oʻsha voqea sodir boʻlgan davr haqidagi adabiy manbalarni, tarixiy meʼmorchilik obidalarini hamda u yerdan topilgan arxeologik topilmalarni oʻrganadi, ular asosida qoralama va ranglamalar yaratadi. Mavzuga aloqador tarixchilar bilan suhbatlashish voqea mazmuni hamda yaratiladigan asar detallarini aniqlashtirishga yordam beradi.

Batal janri. Bu janrdagi asarlarda rassomlar urush jarayonlarini zavq.-shavq, ko'tarinkilik, qahramonlik kabi tuyg'ular bilan ifodalashga harakat qiladilar.

Bunday asarlarda ko'proq, vatanparvarlik g'oyalari ilgari surnladi. Ularda nafaqat jang ko'rinishlari, balki harbiylarning jangdan tashqari vaqtdagi turmushi ham ifodalanishi mumkin.

Jang manzaralarini tasvirlash qadimdan ma'lum bo'lsa-da, uning san'atda ifodalanishi Sharqda XV-XVI asrlarda keng tarqalgan. Ayniqsa, u Sharq miniatyura rangtasvirida alog'ida o'rin egallaydi. Mazkur janr XV—XIII asrlarda Yevropa Rangtasvirida rivoj topdi.

Tarixiy va bataljanrlarda samarali ijod qilgan rassomlar qatoriga Kamoliddin Behzod, Mahmud Muzahhib, D.Velaskes, K.Bryullov, P.Pikasso, P.Rubens, F.Goyya, V.Surikov, L.Deyneka, M.Nabiyev, R.Choriev kabilarni kiritish mumkin.

Animal janr. Animal lotincha "anima" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, "jonlantirish" demakdir. U tasviriy san'atning deyarli barcha turlarida mavjud. Hayvon va qushlarning rasmini ishlovchi rassomlarni animalist rassomlar deb yuritishadi. Bunday rassomlarning tabiatga, uning ajralmas qismi bo'lgan hayvonot olamiga muhabbati kuchli bo'ladi.

Animal janr tasviriy san'atning mustaqil janri bo'lsa-da, hayvonlar tasviri ba'zan maishiy, portret, natyurmort janrlarida ham aks etishi mumkin.

Hayvonlarni tasvirlashga qadimgi Misrda katta e'tibor berilgan edi. Chunki, misrliklar ko'plab ilohlarini turli hayvonlar qiyofasida tasavvur etishgan. Ularni sfinkslarda odam, turli hayvonlar va qushlar ko'rinishida tasvirlaganlar. Bu ulkan haykallarning tanasi odam, boshi biror yirtqich hayvon yoki qush ko'rinishida bo'lgan. O'zbekistonda hayvonlar tasvirini ishlash eramizdan avvalgi VII-V asrlarda Afrasiyob freska va haykallarida (fil, ot, tuya, qushlar) yuksak badiiy saviyada ishlanganligining guvohi bo'lamiz.

Sharq, miniatyura rangtasviri asarlarida hamhayvonlar tasviri tez-tez uchrab turadi. Miniatyurachi rassomlar tomonidan ishlangan ov manzarasiga oid tasvirlarda kiyik, sher, qoplon, qushlar ko'p tasvirlanadi. Kamoliddin Behzodning

"Tuyalar jangi" asari Rizo Abbosiyning "Cho`pon" miniatyurasi ham fikrimizning dalilidir.

XV—XVI asr Yevropada Uygonish davri rangtasvirida A.Pizanello, Leonardo da Vinchi, A.Dyurerlar hayvonlar tasvirini aniq,, realistik tarzda ifodalashga harakat qilganlar.

XVII asrga kelib Gollandiyada hayvonlarni tasvirlash alohida janrga aylandi. Keyinchalik animal janrda rassom va haykaltaroshlardan P.Klodt, V.Serov, V.Vatagin, Yu.Vasnetsovlar ham ijod qilishib, betakror san'at asarlarini yaratdilar.

Afsonaviy janr. Afsonaviy janrdagi tasviriy san'at asarlarida hayotda uchramaydigan, biroq, xalq tomonidan xayolan o`ylab topilgan odam va hayvonlar, baliqlar, voqea hamda hodisalar tasvirlanadi. Xususan, afsonaviy janrdagi asarlarda osmonda uchib yo`rgan qanotli farishtalar, huru- g`ilmonlar, uch boshli ajdarlar, yarmi odam, yarmi ot "kentavrlar", yarmi ayol yarmi baliq, suv parilari, yarmi ayol, yarmi qush jonzotlar, bir ko`zli bahaybat devlar va xakazolar tasvirlanadi.

Afsonaviy janr tasviriy san'atning hamma turlari (rangtasvir, haykaltaroshlik, grafika)da keng qo`llanadi. Afsonaviy janrda ijod qilgan rassomlar qatoriga Rafael Santi, Sharq miniatyurachi rassomi, Sulton Muhammad, rus rassomlaridan M.Vrubel, V.Vasnetsovlarni kiritish mumkin.

Dengiznavislik janri (Marinizm). Marina frantsuzcha so`z bo`lib, dengiz ko`rinishi ma'nosini bildiradi. Marinizm — ya'ni dengiznavislik rangtasvirning turi sifatida Yevropa san'atida alohida o`rinni egallaydi. Dengiz, dengiz hayotidagi mug`im voqealar kemalar tafsilotini aynan tasvirlashga ushbu yo`nalish muhim o`rin tutadi.

Golland manzarachi rassomlaridan Ya.Porsellis, S.de Vliger, X.Sigers va boshqalar dengiznavislik janri imkoniyatlarini yanadi kengaytirib, dengiz tabiati va u bilan bog`liq baliqchilar hayotini aks ettirishda samarali ijod qildilar. Keyinchalik oyna janrda K.Verne, U.Terner, X.Mesdag, I.Ayvazoiskiy kabi rassomlar yuksak badiiy saviyadagi asarlar yaratdilar. Ushbu janrda O`zbekistonlik

mo'yqalam ustalaridan F.Madgazin, O'.Tansiqboyev, A.Mo'minovlar barakali ijod qilishgan.

Dengiz ko'rinishlari portret, tarixiy, batal, maishiy jairlagi suvratlarning orqa planida ham tasvirlanishi mumkin.

Nyu janri. "Nyu" so'zi frantsuz tilidan olingai bo'lib, u yalag'och degan ma'noni anglatadi. "Nyu" portret janridai ajralib, chiqib mustaqil ahamiyat kasb etgan. Mazkur janrda rassomlar ko'pincha yalang'och ayollar rasmini ishlaydilar va bu orqali ular tanasidagi nafosatni ko'rsatmoqchi bo'ladilar. "Nyu" portret janri kabi yakka yoki ko'p figurali bo'lishi mumkin. U tasviriy san'atning barcha turlari (rangtasvir, haykaltaroshlik, grafika)da keng qo'llaniladi.

Interer janri. Bu janrda binolarnipg ichki ko'rinishi, foe, yo'lak, xonalarning o'ziga xos jihatlari, ulardagi jihozlar, bezaklar va gullar tasvirlanadi.

1.2. Umumta'lim maktablarida tasviriy san'at darslarining zamonaviyligi

II-BOB. Asosiy qism bayoni

2.1. Tasviriyl san` t darslarida, o`zbek xalq rassomlarining tutgan o`rni va ularning ijodlaridan namunalar

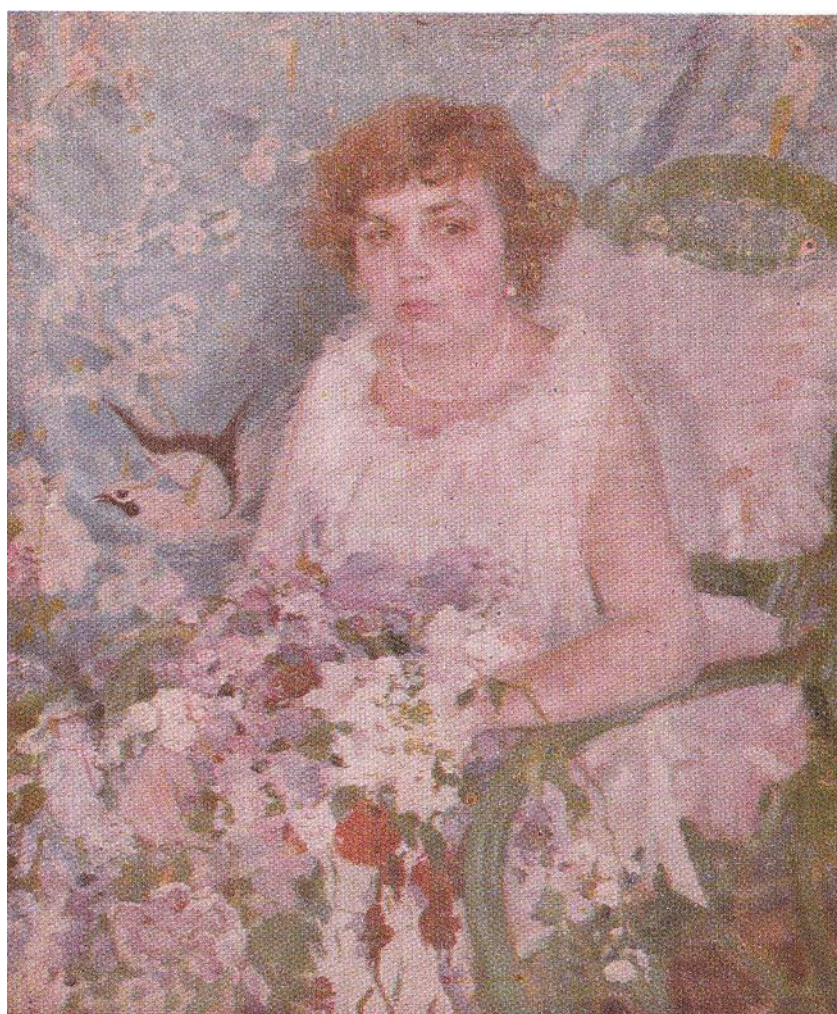
Pavel Petrovich Benkov

Pavel Petrovich Benkov 1879-yilda Qozon shaxrida tavvalud topgan. 1949-yilda Samarqandda vafot etgan. U O`zbekistonda xizmat ko`rsatgan san`at arbobi (1939-yil). Dastlab P.Benkov qozon badiiy bilm yurtiga o`qigan. Keyinchalik Peterburg badiiy akademiyasida, D.N.Kardovskiydan, Parijda rassom R.Jyulian-ning xysusiy akademiyasida ta`lim olgan. Italiya, Ispaniya, Fransiyaga safar qigan. 1913-1928 yillar davomida “Kovalevskiy bolalarining portreti”, “Rassom ayol portreti” asarlarini yaratgan. Qozon katta teatrida bir qator spektakllarga deko-ratsiyalar ishlagan. 1929 yilda Samarqandga kelib, 1930 yildan oshlab shahardagi badiiy bilim yurtiga o`qituvchilik qilgan. Uning o`tgan asrning 30- yillari o`rtala-rida yaratgan asarlarida, O`zbekistonning qadimiy shaharlari qiyofasi, o`ziga xos iqlimi, serquyosh manzaralari, o`zbek millatining betakror madaniyati, kishilari obrazi yorqin bo`yoqlarda gavdalan tiriladi.

Uning “Buxoro timi” (1929 y.), “Xivalik qiz”(1931y), “Buxorodagi osh-xona” (1929y), “Eski Buxoro” (1931y), “Minorai Kalon” (1930 y.), “Dugonalar”, (1940y.), “Qahramonning onasi” (1942y.), “Jangchiga” (1945y.), “Dugorchi qiz” (1947y.), “Ko`cha”, (1943y.), “Registondagi choyxona”, (1944y.) nomliyl asarlari, O`zbekistonning mumtoz me`moriyl obidalaril va manzalariga bag`ishlangan. Pavel Benkov Samarqandning ko`cha va bog`lari, bozor va hovlilari, maydon va choyxo-nalari, ulardagi hayotning o`ziga xos go`zalligini yorqin va hayoti ifodalovchi o`nlab asarlar yaratgan. O`zbekistonda tasviriyl san`atning shakillani- shida, milliy kadirlar yetishtirishga uning xizmatlari beqiyos bo`lgan.

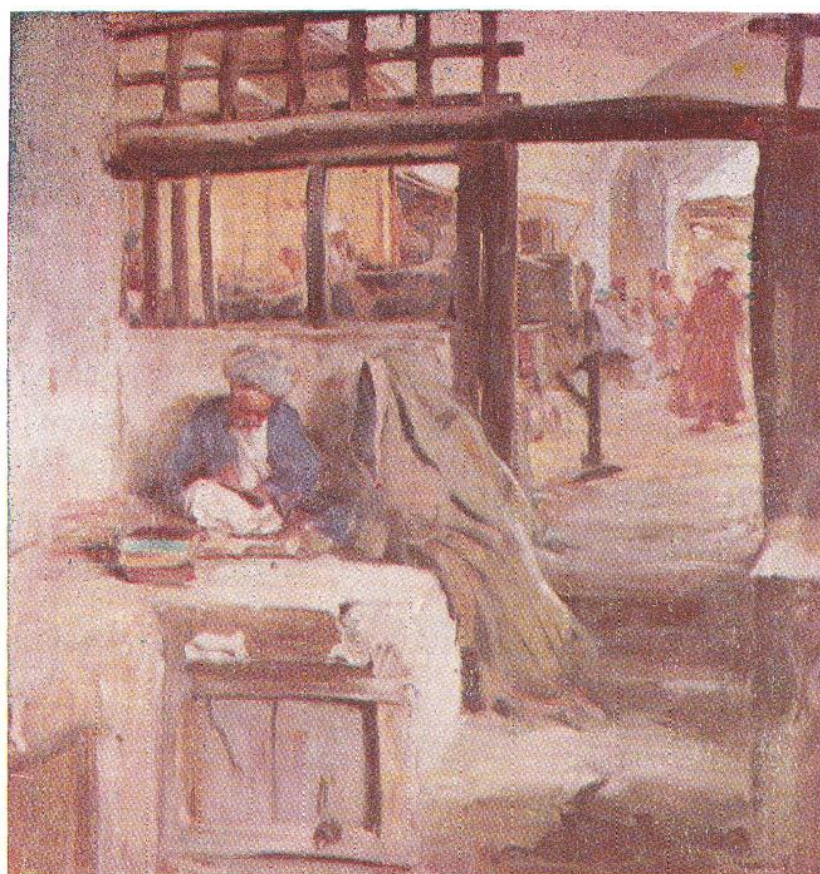
Volgada. 1914y.

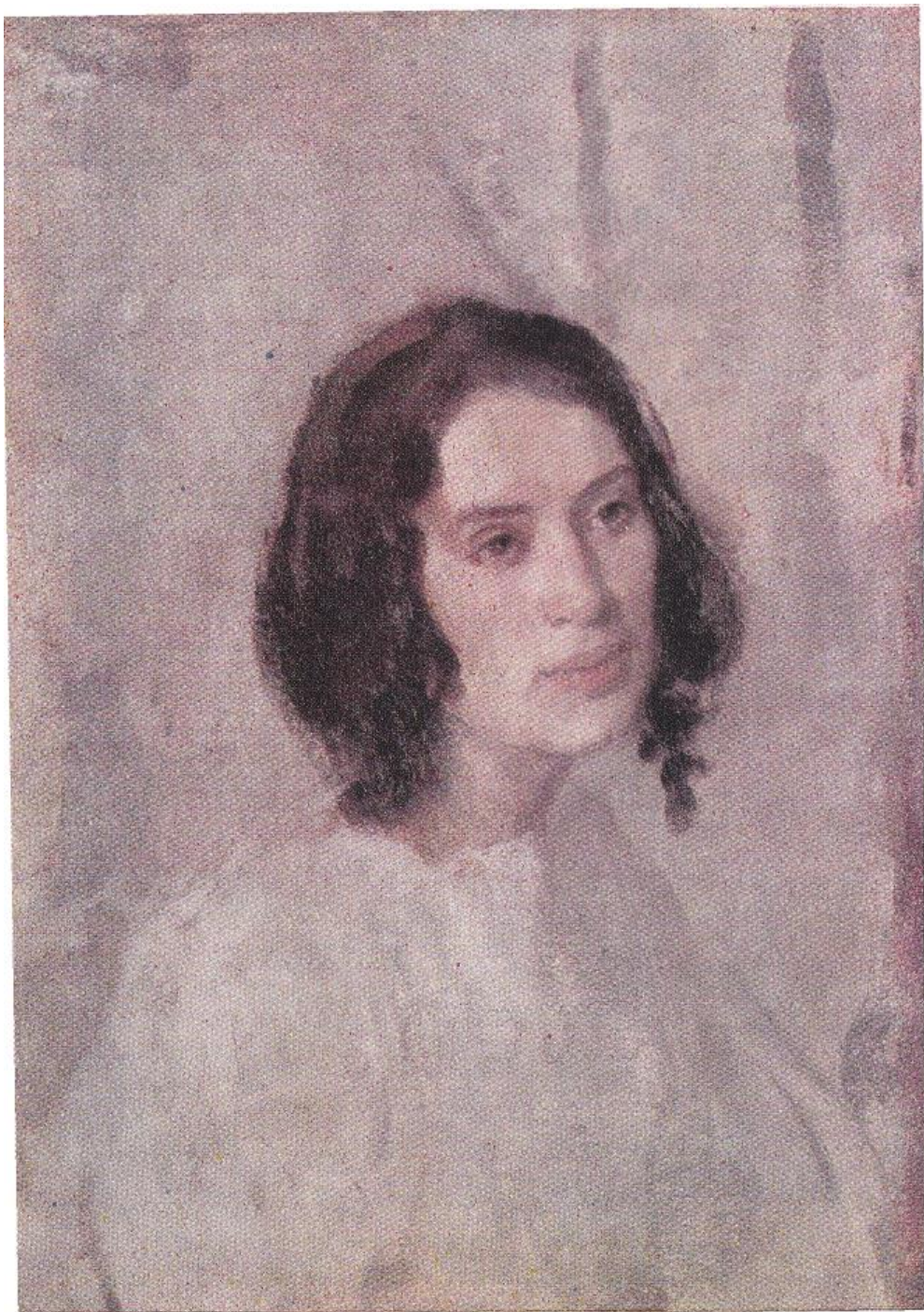
N.O.Stepanovoy-Shevchenko. Portreti. 1915-1919 y.

Kechki Istambul.1914y

Ko`cha yozuvchisi. 1929y.

Shmulevich. Portreti.

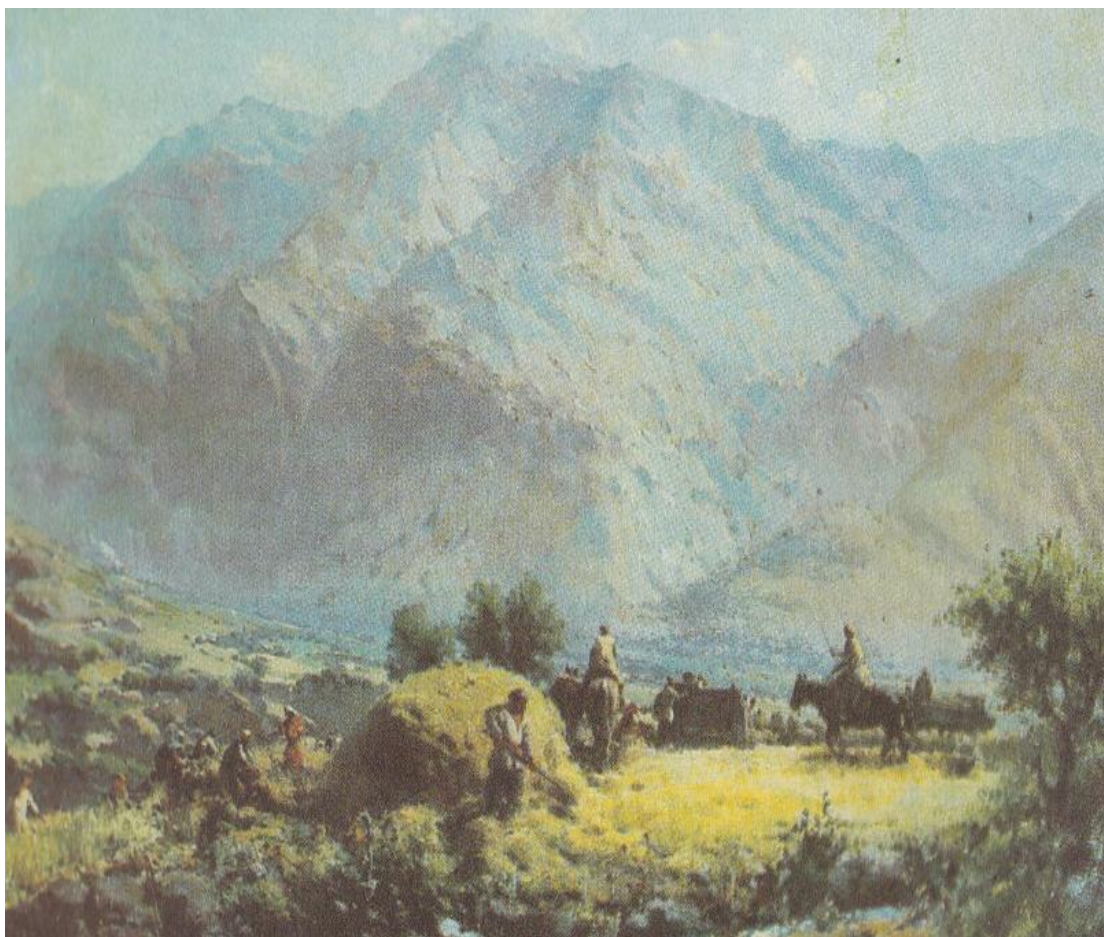
Qariya portreti. 1925-1926y.

O`rol Tansiqboyev

O`rol Tansiqboyev mashhur manzarachi rassom, rangtasvir ustasi. U 1904 yilda Toshkentda tavallud topib, 1974 yilda vafot etgan. O`.Tansiqboyev yoshligidan san`atga qiziqib, Toshkentdagi badiiy muzey qo`shidagi to`garakka

(studiya) qatnab, dastlabki saboqlarni rassom, I.Repinning shogirdi, N.Rozanovdan oldi. To`g`arakka qatnab yurgan yillari- dayoq u ko`plab kompazitsiyalar ishladi.

Uning ilk ishlaridan biri 1927 yilda yaratilgan “Toshkentboyev partreti” edi. Studiyada tasviriy san`at borasida olgan bilimlaridan ko`ngli to`lmagan O`.Tansiqboyev Rossiyaning Penza shahridagi badiiy-pedagogika bilim yurtiga o`qishga kiradi.

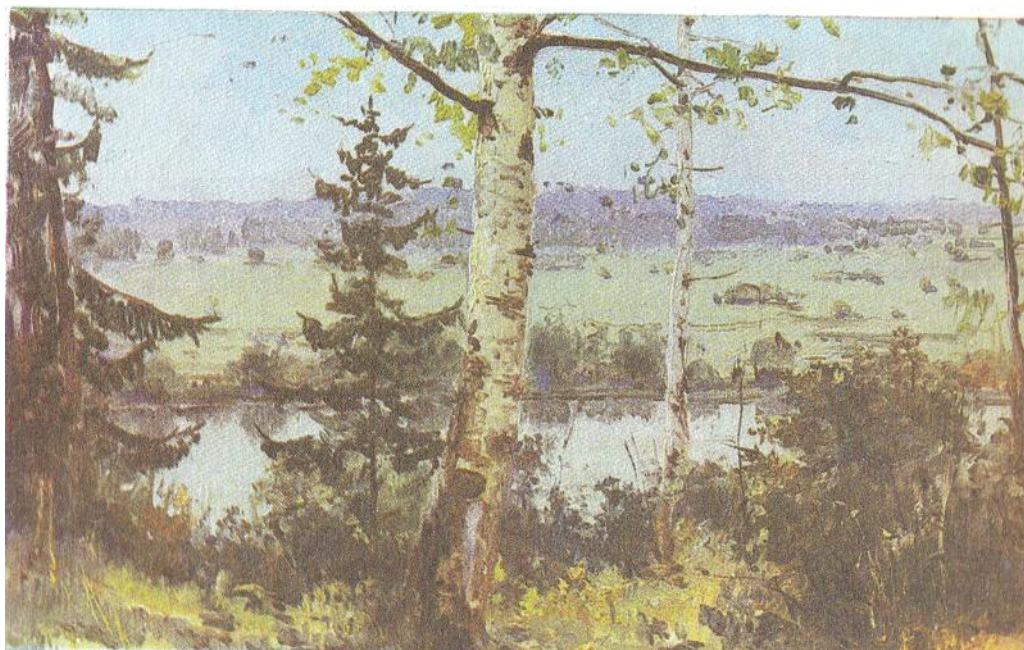

U yerda I.Repinning shogirdlari ,I.Goryushkin-Sorokupudov va N.Petrovdan san`at sirlarini o`rganadi. Ayniqsa, unga Rossiya mashhur rassomlarining Penza muzeyidagi tasviriy san`at asarlari katta ta`sir ko`rsatdi. Ularni o`rganish va ayrimlaridan nusxalar ko`cherish O`.Tansiqboyev uchun katta maktab vazifasini o`tadi.

O'rol Tansiqboyevning mustaqqil ijodi, O'zbekistonda milliy san'atning tiklanish davriga to'g'ri keldi. U o'z ijodining dastlabki yilida yillarida anchagina asarlar yaratgan bo'lsa-da, biroq uning asosiy ijodi 1940 yidan so'ng boshlanadi. U O'zbekiston delegatsiyasi tarkibida ikkinchi jahon urushi bo'lgan joylarga borib, u yerlardan katta taasurotlar bilan qaytdi. Natijada "Ozod etigan yerlarda", "Mal'unning yo'li", "Partizan ayol", "Havo jangi" kabi bir qator asarlar yaratdi. 1943 yilda unga O'zbekistonga ximat ko'rsatgan sanat arbobi unvoni berildi.

Urushdan keyingi yillarda O'rol Tansiqboyev katta o'lchamdagi asarlar yarata boshladi. Bunday asarlar qatoriga "Sholi hosilini yig'ib olish", "Bahor", "Paxtani sug'orish", "Jonajon o'lka", "Issiqko'l oqshomi", "Tog'da" kabilarni kiritish mumkin.

Rassom ijodining gullagan davrida yaratgan asarlaridan yana biri “Oʻzbekistonda mart” deb ataladi. Rassomning bu asarida bahorgi quyosh taftidan bahra ola boshlagan maysazorlar, daryoga olib boruvchi soʻqmoq, daryo qirgʻogʻining baland-pastliklari, qiygʻos gullagan daraxtlar, oʻzaniga sigʻmay oqayotgan daryo, daryoning narigi tomonidagi tepaliklar, qori erib tugamagan togʻlar, quyosh nuriga hamohang tusga kirgan bulutlar kishiga zavq bagʻishlaydi.

Oʻrol Tansiqboyev oʻzining urushdan keyingi ijodida, Respublikada qurilayotgan kanallar, suv omborlari, elektrostansiyalari, neft nqiduruv ishlari bilan hamohang tabiat manzaralarini tasvirlashga harakat qiladi. Natijada u “Togda bahor”, “Qayroqqum GESi tongi”, “Angren vodiysi” kabi betakror asarlar yaratdi.

Rassomga shuhrat keltirgan asarlaridan biri, “Qayroqqum GESi tongi” deb ataladi. Bu asarda, yuqoridan turib kuzatilgan elektrostansiyasi va suv ombori lirik kayfiyatda tasvirlangan bo`lib, undagi qurilishlar tabiat bilan uyg`unlashib ketgan. Suvrat markazidagi erta tongda zangiri tusga kirgan elektrostansiyasi to`g`oni cheti ko`rinmas ulkan dengizni mahkam tutib turgandek tuyiladi.

Asarni kuzatgan odam sahroga jon bag`ishlovchi mo`jizakor manzaraning sehrli olamiga kirib qoladi. Unda olislarga bo`y cho`zgan mussaffo dengiz qa`riga ko`milgan shodlik va nafosatga boy tong yorishib kelayotganligini qalbdan his etadi. Bu suvratda tasvirlangan narsalar juda oddiy, lekin sehrlidir. Chunki dengiz, osmon va kengliklarning bepoyonligi, koloritning jozibadorligi, mayinligi kishini o`ziga tortadi. Manzarada suv, cho`l, tog` va fazo yirik hamda umumlashgan holda berilganligi sababli, asar nihoyatda salobatli ko`rinadi.

O`rol Tansiqboyev ijodiy yo`nalishini belgilab beruvchi asarlardan yana biri “Tog`dagi qishloq oqshomi” manzarasidir.

Asar tik holdagi kompazitsiyadan iborat. Unda Respublikamizning tog`lik go`zal qishloqlaridan biridagi kechki payt tasvirlangan. Asarda uzoqlarda yastanib yotgan moviy tog`lar, chiroqlarini endigina yoqqan xonadonlar, qishloq yonidan

oqib o'tgan soy, kishilar va bolalar tasviri ko'zga tashlanadi. Kishilar va bolalar tasviri manzaraga hamohang tarzda unga hayotiylik baxsh etadi.

Suratdan ko'rinib turibdiki, kech kirib, oqshom tushgan va tog' cho'qqilariyu, qoyali toshlarni tun o'z qa'riga tortmoqda. Tepaliklardan tushib kelayotgan qo'ylarning ma'rashi, soyning shuvillashi, chigirtkalarining chirillashi eshitilayotdek tuyiladi. Kechki yog'du bag'rida, uning zavqini tortayotgan bolalar tasviri, u yer, buyarlarda ko'zga tashlanadi. Kech kirib, viqorli tog'lar orqasiga quyosh berkingan, uning o'rniga oy chiqmoqda.

O'rol Tansiqboyevning diqqatga sazavor asarlaridan yana biri 1955 yilda yaratilgan "Sirdaryo" nomli manzara bo'lib, u Moskvadagi Tretyakov galereyasida saqlanadi.

1960 yillarda rassom "Tog' yo'li", "Angren-Qo'qon yo'li", "Angren daryosi", "Chorvoq qurilishida" kabi bir-biridan jozibali asarlar yaratdi. Umrining oxirlarida yaratgan "Kuz tongi", "Mening qo'shig'im", "Chordaryo suv omborida" kabi asarlari esa rassom ijodining, cho'qqilari bo'lib qoldi.

O'rol Tansiqboyev ijodiga xos xususiyatlar ona-Vatanga muhabbat, uning ulug'lashidir. Rassom asarlarida tabiatni keng qamrovli va osmon o'par tog'lar, uzoqlarga ketgan ilon izi yo'llar, moviy osmon, ko'k bilan tutashib ketadigan go'zal hayotiy manzaralar tasvirlanadi. Ayrim hollarda, kishilar tasvirlari ham yorqin ranglarda ifodalanadi.

O'rol Tansiqboyev katta hayot yo'lini bosib o'tdi. U 1934 yillardayoq Moskva va Finlandiyada o'tkazilgan tasviriy san'at asarlari ko'rgazmasida o'z ishlari bilan qatnashdi. O'rol Tansiqboyev 1958 yilda Bryusseldagi xalqaro ko'rgazmada "Qayroqqum GESi tongi" asari bilan, qatnashib xalqaro kumush medal bilan taqdirlandi.

Vatanimiz san'atini rivojlantirishdagi xizmatlarini taqdirlab, rassom hukumatimizning bir qator orden va medallari bilan mukofotlangan. U O'zbekiston xalq rassomi, Rossiya Badiiy Akademiyasining haqiqiy a'zosi edi.

Rassomning bir qator asarlari Moskvadagi Moskvadagi Tretyakov galereyasi, Sharq xalqlari san`at muzeyi, Qozog`iston, Qirg`iziston, Tojigiston, Moldova, Litviya, O`zbekiston san`ati muzeylaridan o`rin olgan.

O`rol Tansiqboyev birinchilar qatori manzara janrida ijod qilib, san`atimiz tarixida o`chmas iz qoldirgan mussavirlardan edi. U o`z asarlarida O`zbekistonning go`zalligini, uning jozibasini kuyladi. O`rol Tansiqboyevning asarlari yana uzoq yillar bizni va kelajak avlodlarni ham Vatanga muhabbat, go`zallikdan zavqlanishga chorlab turishi shubhasizdir.

Laylo Abdubakirovna Salimjonova

Hozirgi zamon, O`zbekiston tasviriy san`atining manzara, portret, natyurmort va maishiy janrlarida barakali ijod qilayotgan, o`zbek rassomlaridan yana biri, Laylo Salimjonovadir.

Laylo Abdubakirovna Salimjonova 1936 yilda Samarqand viloyatining Urgut shahrida tug`ulgan. Layloning otasi huquqshunos, onasi uy bekasi edi. Ushbu oila 1941 yilda Toshkentga ko`chib keladi. Oilada san`atga dahldor kishi bo`lmasada, Laylo o`rta maktabning 8-sinfini tamomlab, o`zining qiziqishi tufayli P.P.Ben`kov nomidagi Respublika badiiy bilim yurtiga o`qishga kiradi. Bilim yurtini 1957 yilda muvaffaqiyatli bitirib, shu yilning o`zida teatr va rassomlik institutining tasviriy san`at fakultetiga hujjat topshiradi. Institutni 1963 yilda tamomlaydi. U yerda Laylo, N. Qo`ziboyev, T.Oganesov, P.Ahmedov kabi ustoz rassomlar qo`lida san`at sirlarini o`rganadi. Yosh rassomni marg`ilonlik kashtachi qizlarning betakror va ajoyib ishlari nihoyatda qiziqtirib qoladi. Shu boisdan u diplom ishi uchun “Marg`ilon kashtachilari” mavzusini tanlaydi.

“Saodat” jurnalining bosh muharriri shoira Zulfiya, Laylo Salimjonovani 1963 yilda, ya`ni u hali talabalik davridayoq mazkur jurnalga ishlashga taklif qilgan edi. Shu tariqa Laylo Abdubakirovna Salimjonova bu jurnalda 30 yil mobaynida bosh rassom bo`lib ishladi. Keyinchalik u “Guliston” jurnalida ham faoliyat ko`rsatdi. Bu yillar mobaynida iste`dodli rassom O`zbekiston rassomlar uyushmasining a`zosi bo`ldi, O`zbekistonda xizmat ko`rsatgan madaniyat xodimi unvoniga saza- vor bo`ldi.

Laylo Salimjonova o'tgan asrning 60-70 illaridagi ko'rgazmalarda asosan portret janridagi asarlari bilan qatnashar edi. Uning bu janrdagi "Jamila Jumaeva", "Bahri G'ulomova", "Zulfiya" kabi asarlari diqqatga sazovordir. Keyinchalik u "Halima Xudoyberdiyeva", "Onalik", "Yashnarxon portreti", "Singlim portreti", "Ma'mura Boboyeva", "To'quvchi qizlar", "Farida portreti", "Arxitektor M. Xudoynazarova", "Dilorom Qambarova", "Zamira Hidoyatova", "Hamro Rahimova" kabi yana o'nlab betakror ortretlarni yaratdi. Birgina "Hamro Rahimova" asarining yaratilishi tarixiga nazar tashlasak, qiziq hikoyaning guvohi bo'lamiz. Rassomasar yaratishga material to'plash maqsadida xalq o'yinchoqlari ustasi Hamro Rahimovaning uylariga borib, ularning xonadonlarida bir necha kun mehmon bo'ladi. Laylo Salimjonovani betakror o'yinchoqlarning yaratilish bosqichlari nihoyatda qiziqtirib qoladi. Bu jarayonni o'z ko'zi bilan ko'rgan rassom shu ondayoq yaratilajak asarining kompozitsiya yechimini topadi. Laylo Salimjonova ustaning mehnat jarayonida xomak eskizlar ishlar ekan, ba'zida uni savollarga ko'mib tashlar edi. Shu tariq "Hamro Rahimova" suvrati yaratilgan. Qiziq tomoni shundai, bu asardagi turli yosgdagi bolakaylar tasviri umuman qaxramonga notanish va rassom tomonidan kiritilgan.

"Ustaning hovlisida bu quvnoq bolalarning ko'rmagan bo'lsam-da, o'zimda bolalar timsolini ham asarga kiritish istagi paydo bo'lgan", – deydi, asar muallifi.

Laylo Salimjonova tabiatni tasvirlashda ham o'z yo'nalishga ega. Bunga "Soy bo'yida", "Oq tosh", "Varrak", "Hovlida", "Qoratosh", "Tog'da kuz" kabi asarlarini kuzatish orqali yana bir bo'amin bo'lamiz. Ayniqsa, "Tog'da kuz" asari ham mazmun, ham kompozitsiya jihatidan chuqurroqdir. Asarda ilgari surilgan g'oya – kuz faslining go'zalligi, musaffolik, sokinlikni tarannum etishdan iboratdir. Savlatli tog'lar, barglari sarg'aygan bog'lar, qirg'og'I toshlar bilan o'ralgan zilol suvli soy va boshqako'plab manzara unsurlari, yuqori tasviriy mahorat bilan ishlangan.

Laylo Salimjonova gularni juda sevadi. Uning "Xrizontema natyurmorti", "Oq gular", "Moviy fondagi natyurmort", "Xrizontemalar" kabi asarlarini kuzatib, gullardagi go'zallik – rassom ijodining asosiy mavzusi deyish mumkin.

1991 yilda yaratilgan “Xrizontemalar” nomli natyurmortida rassom gullarining guldonda tartibsiz joylashuvi, ularning issiq rangli fonda jilolanishi, hamda qisman ko`ringan stolning perespektiv holati orqali asar kompozitsiyasini yaxlit namoyon etadi. Laylo Salimjonova mo`yqalamiga mansub asarlar, Angliya, Iordaniya, Isroil, Hindiston kabi ko`plab davlatlargacha yetib borgan. Uning “Qora qahva” nomli natyurmorti esa, Angliyalik mashhur shaxsiy kolleksioner tomonidan sotib olingan.

Laylo Salimjonova yurtimiz rassomlarining keksa avlodiga bo`lishiga qaramay, hanuzgacha ijod bilan band. U o`z suhbatlarida Z. Inog`omov, M.Saidov asarlarini sevishini, jahon san`ati namoyondalaridan Van Gog ijodiga o`zgacha hurmat bilan qarashini e`tirof etadi.

Laylo Salimjonovanning ijodi oilasiga ham tasir qilgan. Buni rassomning ug`li Ahmad Boboyev ijodida yaqqol ko`rish mumkin. U kino sohasida rassom bo`lib ishlaydi. Qizi Lola Boboyeva ham onasi kasbini ezozlab, dezaynerlik san`atini egallagan. Uning ishlari AQSH hamda Parij ko`rgazmalarida muvaffaqiyat bilan namoyish qilingan. Laylo Salimjonovanning turmush o`rtog`i Baxtiyor Boboyev ham mashhur o`zbek rassomlaridan biridir.

Malik Nabiye

Rangtasvirchi rassom, pedagog, O`zbekiston badiiy akademiyasining akademigi, O`zbekiston xalq rassomi, O`zbekistonda xizmat ko`rsatgan san`at arbobi Malik Nabiye 1916 yilda Toshkent shahrida tavallub topgan va 2008 yilda vofot etgan. Malik Nabiye tasviriy san`atning ilk saboqlarini rassom Bahrom Hamdamiydan o`rganadi, 1933 yilda ustoz maslahatiga ko`ra, rassomlik bilim yurtiga o`qishga kiradi. 1937 yilda bilim yurtini tugatib, shu yerda o`qituvchilik faoliyatini boshlaydi. 1962 yilda esa Nizomiy nomli Toshkent davlat pedagogika instituti badiiy grafika fakultetini tugatadi. O`sha yillarda uning san`atiborasidagi mustaqil ijodiy faoliyatini boshlanadi. Rassom urishning og`ir yillarida qishloqlarni kezib, portretlar ishladi, fashistlarni qoralovchi plakatlar chizib, chaqiriqlar, shoir-lar yozib, front ortidagi mehnatkashlarni sharaflash bilan g`alabani yaqinlashtirdi.

Rassom o`z faoliyati davomida hamisha tarixiy shaxslar portretlarini yaratishga, tarixiy voqealarni tasvirlashga intilar edi.

Tarixiy shaxslar timsolini yaratish naqadar mushkulligiga qaramasdan, u o`zining tinimsiz mehnati tufayli buyuk siymolar qiyofasini yuksak badiiy saviyada yarata oladi. Bu benazir asarlar ichida Amur Temur, Beruniy, Bobur, Ibn Sino, Jomiy va Navoiy, Ar-Roziy, Al Xorazimiy kabi bir qancha yirik olim, shoir, davlat arboblarning portretlari alohida o`rin tutadi.

Mazkur bebaho asardan biri 1962 yilda yaratilgan Zahiridin Muhammad Bobur portretidir. Mazkur asarni yaratish uchun rassom ko`p yillar davomida ijodiy izlanishlar olib bordi. U Bobur yashagan- Andijon, Samarqand shaharlarida, shuningdek, Avg`oniston, Hindiston kabi mamlakatlarni kezib chiqdi. Bobur haqida yaratilgan mo`jaz rangtasvir asarlarini har tomonlama batafsil o`rgandi.

Nihoyat rassomning ko`p yillik tinimsiz memehnati natijasida yaratilgan Bobur portreti keng jamoatchilik tomonidan olqishlarga sazovor bo`ldi.

Beruniy tavalludiga 1000 yil to`lishi munosabati bilan 1963 yilda Beruniyning eng yaxshin portreti uchun e`lon qilingan tallovdan Malik Nabiyeving ishi

birinchi mukofatni oldi. bu portret Yuneskoning “Kurer” jurnali muqovasida va xorijiy mamlakatlarning ko'pgina jurnal va gazetalarida ham chop etildi.

Malik Nabiyeu ijodida 1994 yilda yaratilgan “Amir Temur portreti” asosiy o'rinni egallaydi. Bu asarni yaratish istagi ijodkorda 1941 yilda Sohibqironning qabri ochilib uning bosh suyagi olingan bu asosda rus haykaltaroshi M. Gerasimov tomonidan Amir Temurning haykalini ishlashga kirishilgan paytdan boshlangan. Rassom Sohibqironning bosh suyagini muzeyda o'z ko'zi bilan ko'rib, uning portretini ishlashga kirishadi.

Amir Temurdek buyuk shaxsning portretini qanchalik masuliyatli va murakkab ekanligini his qilgan rassom bu ulug' va shatafli ishga ellik yildan ortiq vqt sarfladi. Bu davrda u Hindiston, Eron, Turkiya, Angliya, Fransiya, Ispaniya kabi mamlakatlarning mzeylari va kutubxonalarida saqlanayotgan va bevosita Amir Tmur hayoti va faoliyati bilan bog'liq bo'lgan mo'jaz rangtasvir asarlarini, u haqda yaratilgan ko'plab adabiyotlarni miridan-sirigacha puxta o'rgandi.

Oxiri oqibatda, davlat arbobi, xarbiy qo'mondon siymosini realistik tarzda zo'r mahorat bilan yaratishga muvaffaq bo'ldi. 1994 yilda eng yaxshi yaratilgan Amur Temur siymosi uchun e'lon qilingan Malik Nabiyeuving maskur portret bosh mukofotga sazovor bo'ldi.

Rassomning tarixiy janrda yaratilgan ayrim asarlarida ozodlik uchun bo'lgan xalq qo'zg'olonlarining mohiyati ochib beriladi. Malik Nabiyeu avloddan-avladga hikoya qilinib kelinayotgan tarixiy voqealarni astoydil o'rganib, tarix sirlarini jonli ranglarda tasvirlashga muvaffaq bo'lgan noyob rassomlar toyifasiga kiradi. Uning anashunday asarlaridan biri Iskandar Zulqarnayga qarshi ozodlik kurashi haqidagi “Spitamen qo'zg'oloni” suvratdadir. Shu janrdagi yaratilgan asarlar qatoriga “Samarqandda hunarmandlar qo'zg'oloni”, “Jizzax qo'zg'oloni” kabi ishlarni ham kiritish mumkin.

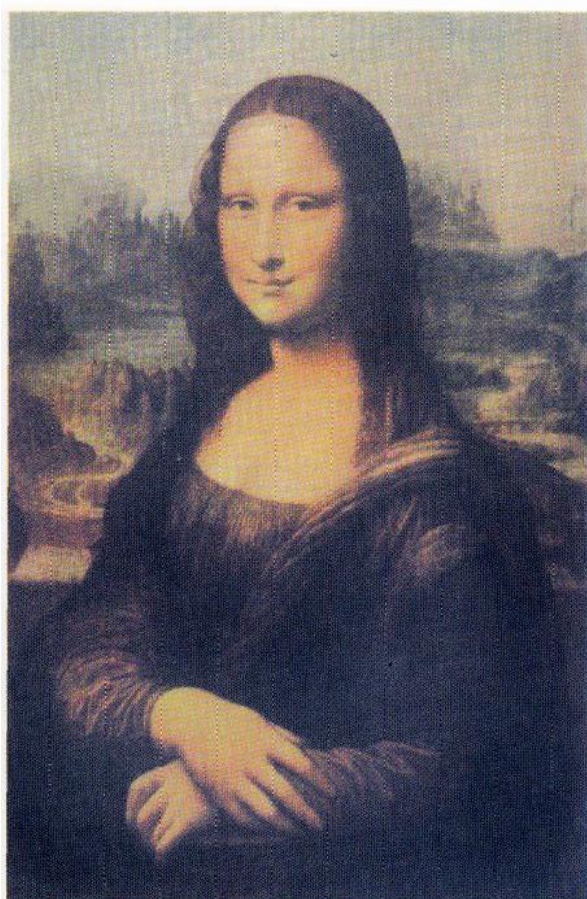
Malik Nabiyeu nafaqat betakror rassom, balki shu bilan birga mohir pedagog, ustoz va yetuk murabbiy ham edi. U 1960 yildan boshlab uzoq yillar davomida Nizomiy nomli Toshkent davlat pedagogika instituti (universitet)ning badiiy grafika fakultetida kafedra mudiri va professor sifatida faoliya ko'rsatgan.

Rassom maktab, bilim yurtlarining o`qituvchilari, talabalar uchun metodik ishlar yaratishda ham samarali mehnat qildi. Uning bu boradagi ishlarining aksariyati alohida kitoblar shaklida chop etigan.

Ijodkorning sermhsul ijodiyfaoliyati hukumatimiz tomonida munosib taqdirlanib, unga “Buyuk xizmatlari uhun” ordeni berilgan.

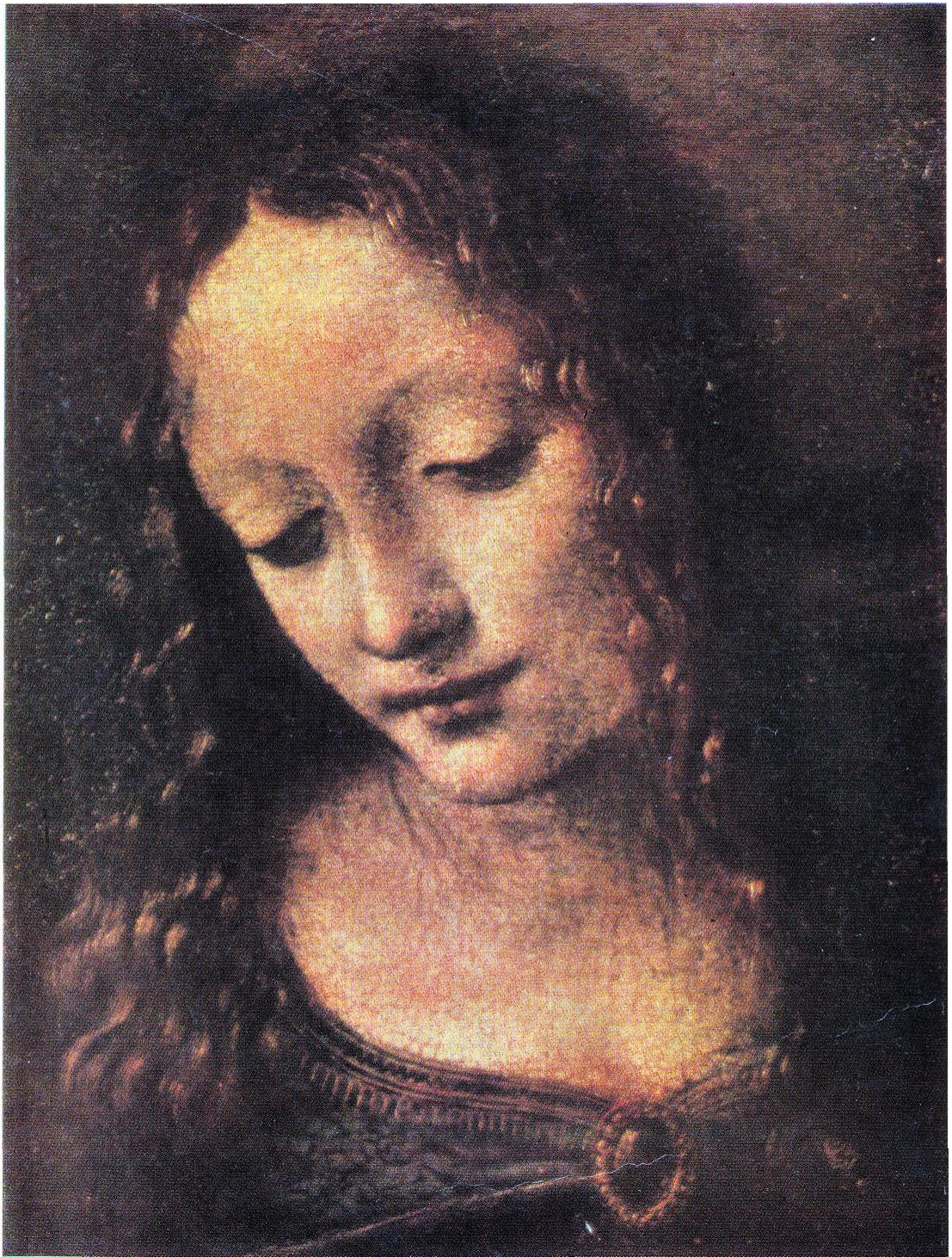
2.2. Uyg`onish davri rassomlarining hayoti va ijodi, ularning ishlaridan namunalar

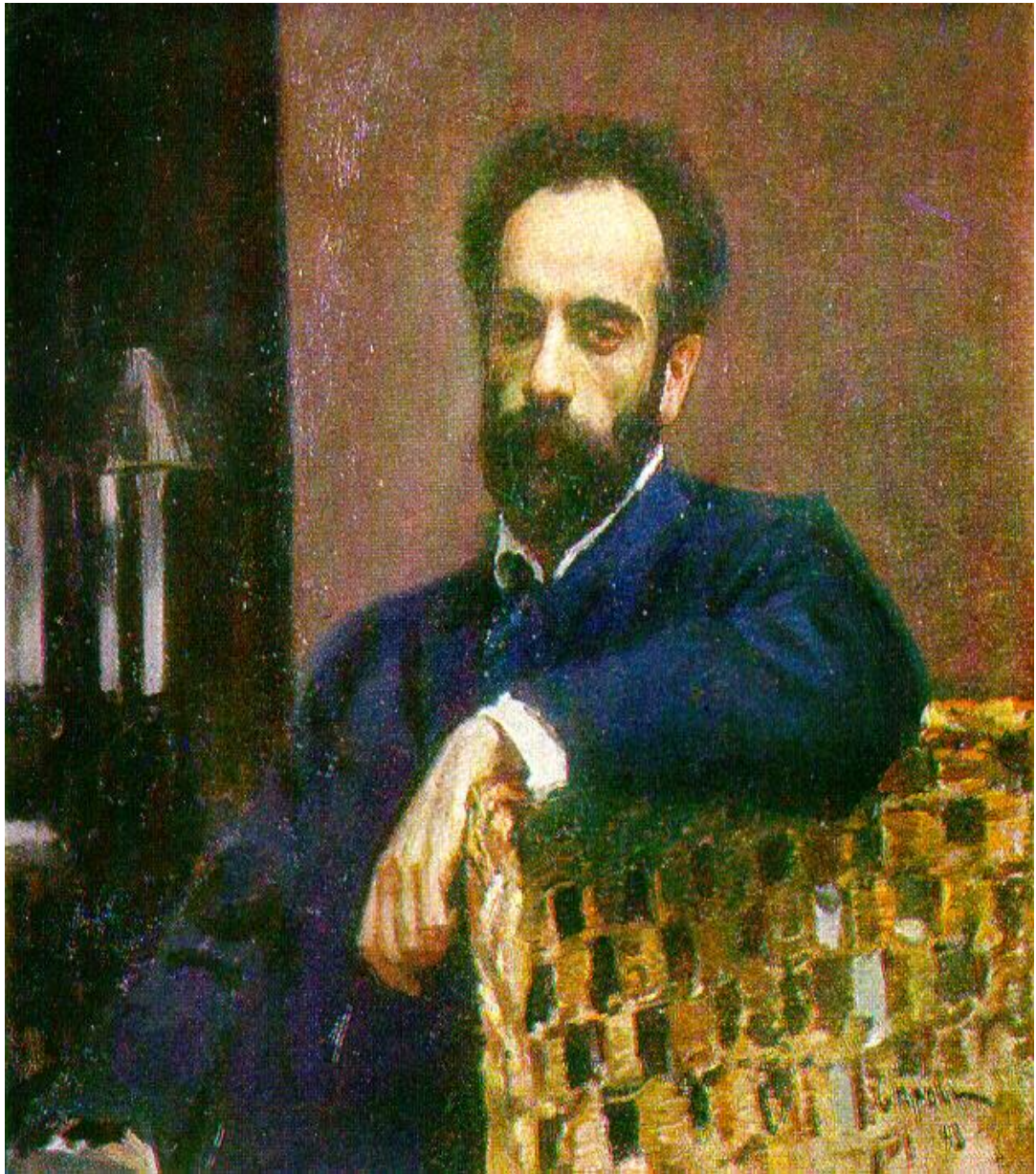
Leonardo da Vinchi

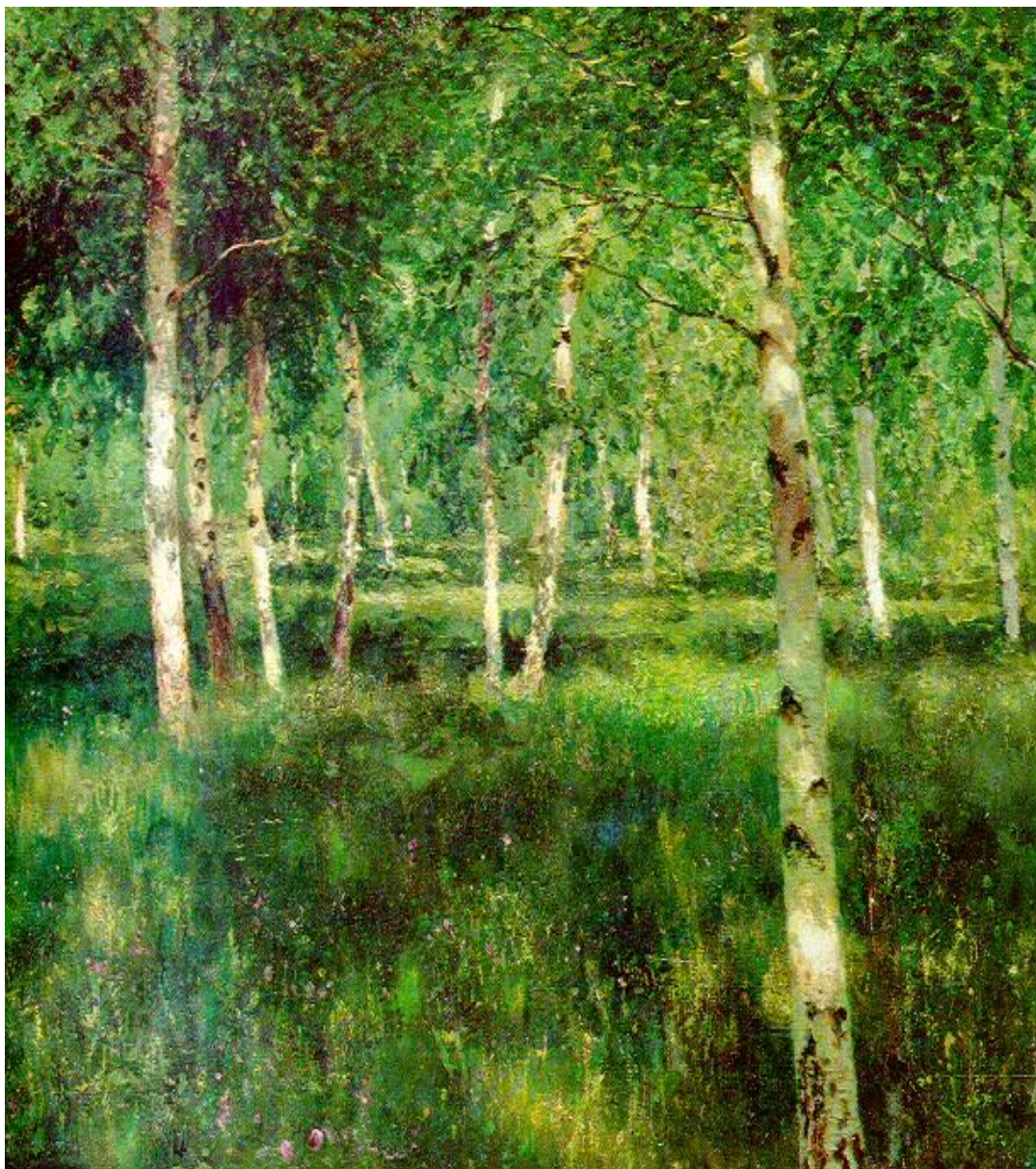

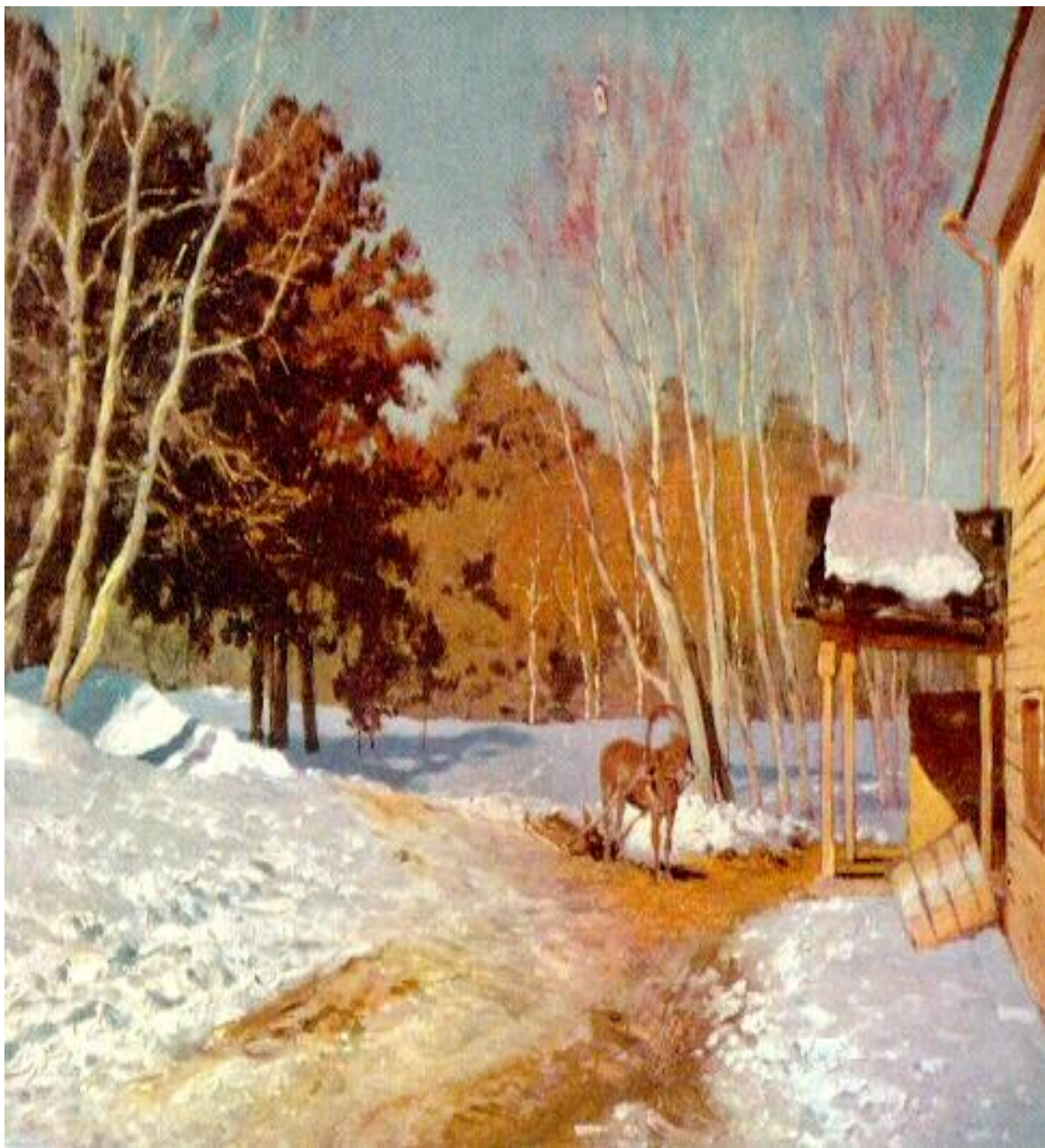

Levitan
Avtoportret

Levitan . O`rmon manzarasi.

Levitan . “O`rmonda qish” manzarasi.

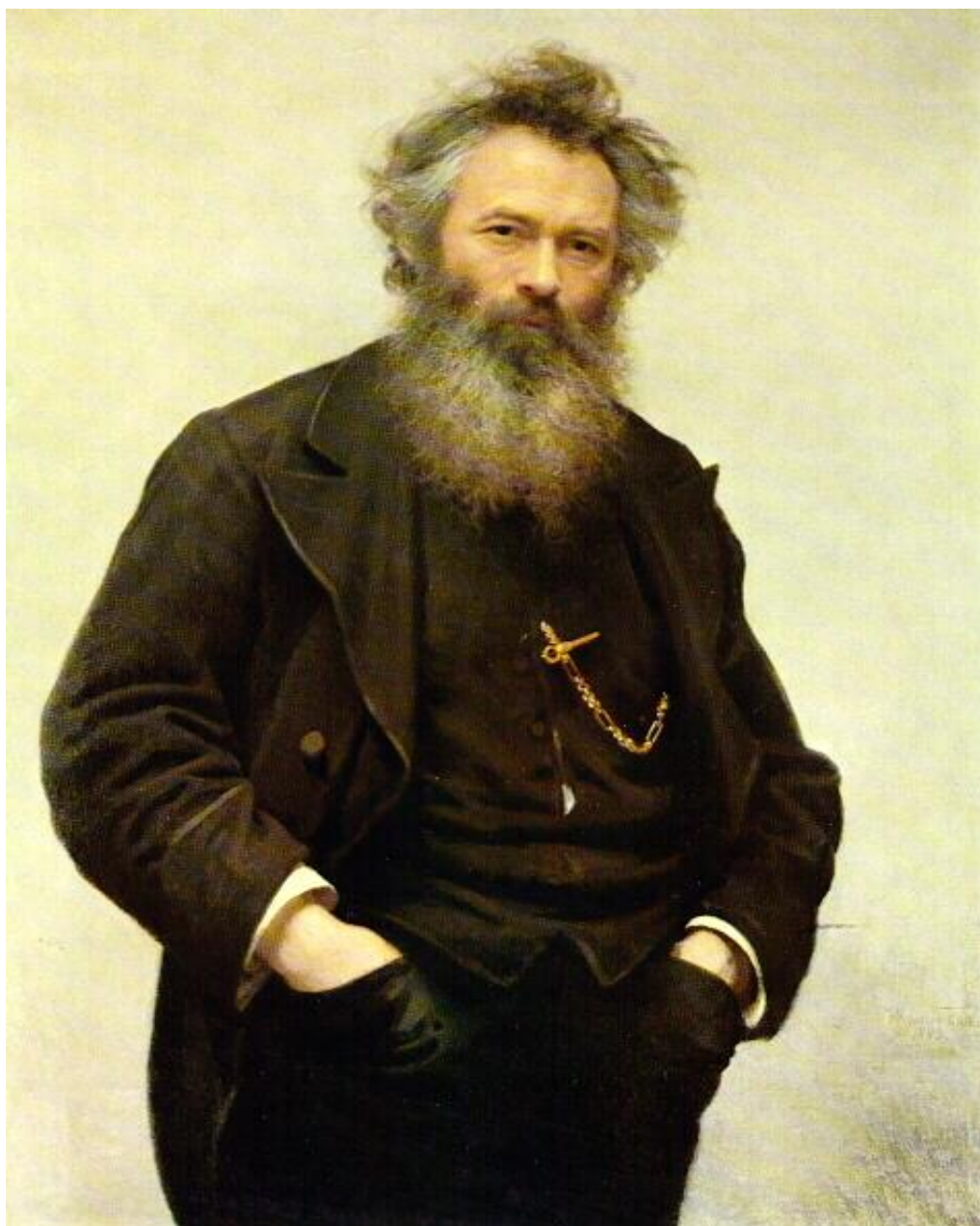

Levitan . “Sokin ko`l” manzarasi.

Levitan . “Daryo bo`yidagi qishloq” manzarasi.

Buyuk Shishkin

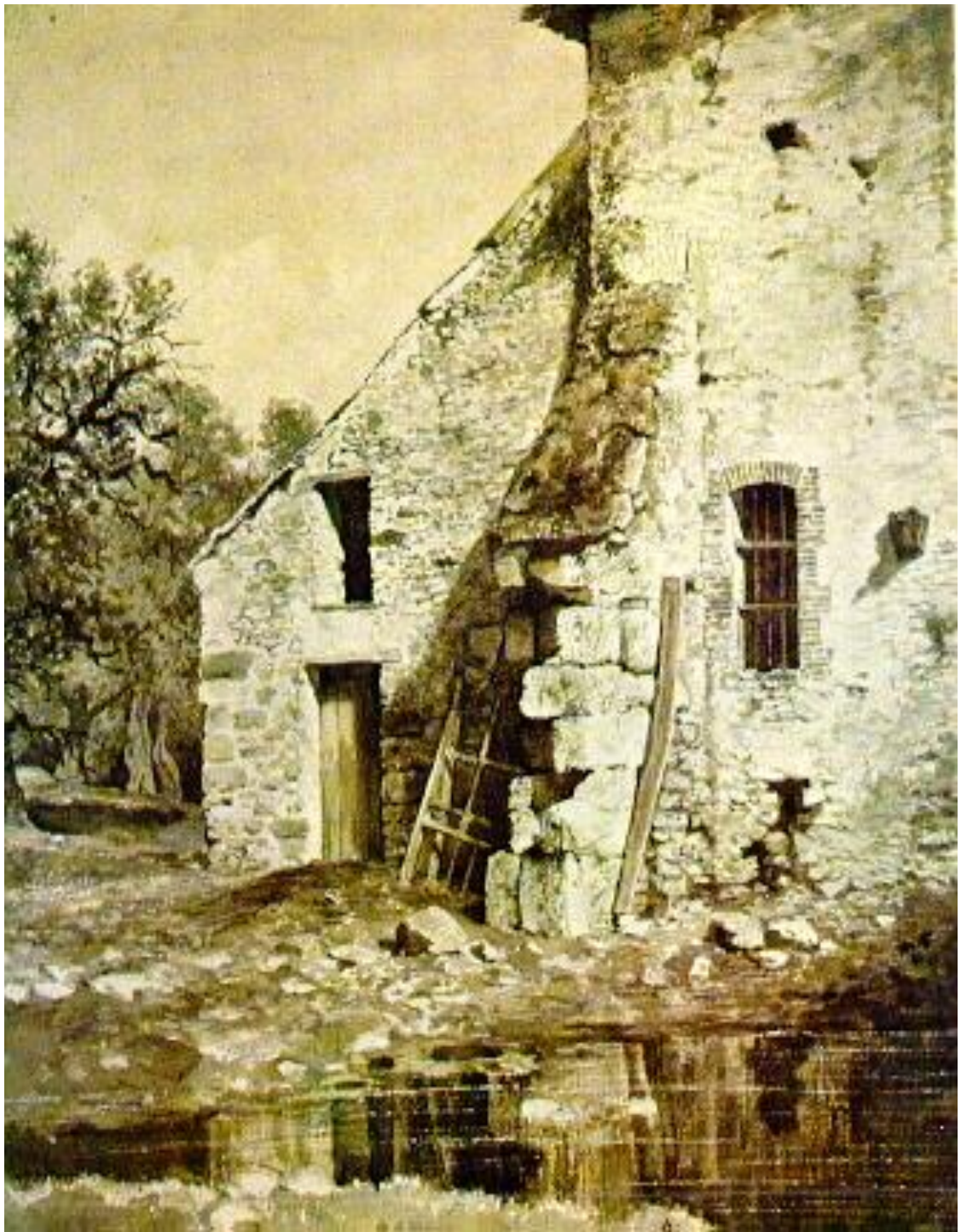
Shishkin "Ot mangan bolakay"

Shishkin "Tog' manzarasi".

Shishkin “Qari qarag`ay”

Shishkin “O`rmondagi eski uy”

Shishkin "Yo'lda"

UMUMIY XULOSA

Tasviriy san`atda, borliqni aks ettirish o`z-o`zidan paydo bo`lmadi. U inson paydo bo`lishi bilan shakllanib taraqqiy eta boshladi. O`rta asrga kelib o`zining eng yuqori cho`qqisini namoyon qildi. Evropa bu borada dynuo svilizatsiyasiga o`ziga xos o`ringa ega. Zamonasining eng buyuk tasviriy san`at arboblari etishtirib berdi va shularning mehnati natijasida shakllandi.

Men o`zimning malakaviy bitiruv ishimda “Umumta`lim maktablarining tasviriy san`at mashg`ulotlarida taniqli rassomlarning hayoti va ijodini o`rganish” haqidagi umumiy tushunchalarni bayon etdim.

Bu ishim bilan men, kelajak avlodlarimiz bo`lgan bolalar ongini, tafakkurini boyitish, tasviriy san`t shaydolarini shakllantirishdek, byuk maqsad sari intiladigan, zamonamiz tayanchlarini, yetuk shaxslarni yetishtirib berishdek mas`uliyatli vazifaga o`z hissamni qo`shganimdan mamnunman. Ko`nglida tasviriy san`atga bo`lgan ishtiyoqi baland kishilardan, hech qachon vatan xoinlari chiqmaydi. Bunday kishilar, vatan kelajagi uchun uning gullab yashnashi uchun, qo`llaridan kelgan barcha ishlarni qilishga, tayyordirlar. O`z bilim va zakovatlarini, namoyon qila olishlariga iymonimiz komildir.

Men o`z malakaviy bitiruv ishimda oldimga qo`ygan maqsadimga erishdim.

.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi.-T., 1992.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni. -T., 1997.
3. O'zbekiston Respublikasining Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. T., 1997.
4. O'zbekiston Respublikasining Davlat ta'lim standarti, T.2003.
5. Karimov I.A. Barkamol avlod- O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. G' O'zbekiston Respublikasi Oliy majlisining 9-sessiyasida so'zlagan nutqi. - T.:Sharq, 1997.- 53b.
6. Shaxtaxinskiy M. K voprosu izucheniya "Analitiki" Aristotelya. G' Ocherki istorii shkolo' i pedagogicheskoy mo'sli narodov s drevneyshix vremen do kontsa 18 v.- Moskva: MGU, 1995-S.-34-46.
7. Lebedev K. A. Aporii Zennona v razdumyax filosofov. G'G' Filosofiya Vostoka i Zapada.- Sb.nauch. trudov – M: MGU.- S.117.
8. Sayidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar.- T.: Moliya, 2003.-17b.
9. Sayidahmedov N. Pedagogika fani metodologiyasi yohud uning zamonaviy mazmuni haqida: Amaliyot va nazariyaG'G' Ma'rifat.-2004,- 21 fevral.
10. Rubinshteyn L. S. Psixologiya lichnosti.-M.: Prosveshenie,1991-237 s.
11. Raykov B. E. Slovesno'e formo' i metodo' obucheniya.-M.: Znanie,1997.- 282 s.
12. Pavlov I. P. Psixologiya vo'sshego razuma.-M.: Prosvehenie, 4-e izd., 1987.-434 s.
13. Botir Boymetov Qalam tasvir "MUSIQA" nashriyot TOSHKENT-2006
14. B.Z. Azimova "Natyurmort tuzish va tasvirlash metodikasi"Toshkent – O'qituvchi-1984.
15. B.Z.Azimova ,R.Rajabov,S.F.Abdirasulov,Tasviriy san`atga oid atamalarning izohli lug`ati.Toshkent -1994.
16. S. Abdiraulov Tasviriy san`at atamalari. Toshkent- 2003
17. G.V.Beda. JIVOPIS. Moskva -1989.
18. L.O.Barsh. Nabroski I zarisovki.-Moskva -1970.
19. B.S.Kuzin. Nabroski I zarisovki.-Moskva -1970.

- 20 A.P.Yashuxin. JIVOPIS. Moskva -1990.
- 21 X.Egamov.Bo`yoqlar bilan ishlash. –Toshkent . “O`qituvchi”1981.
- 22 R.Hasanov.”Maktabda tasviriy san`at o`qitish metodikasi”Toshkent.- “Fan”.2004.
- 23 A.Y. Terent`yev.Izobrajenie jivotnix I ptits sretstvami risunka I jivipisi. Moskva.-1980.
- 24 N.Oydinov. Rassom o`qituvchilar tayyorlash muammolari. Toshkent.- “O`qituvchi” –“Ziyo Noshir”, 1997.
- 25 M.Nabiyev. Rang shunoslik. Toshkent “O`qituvchi”, 1995.
- 26 N.M.Moleva.Vidayusheysiya russskiy xudojniki – pedagogi. Moskva ,1991.
- 27 N.Rastovtsev. Akademicheskiy risunok.Moskva,1985.
- 28 V.S.Kuziin. voprosi izobrazitel`nogo tvorchestvo.-Moskva.1971.

Navoiy davlat pedagogika instituti “Tasviriy
san`at va muhandislik grafikasi” maxsus sirtqi
bo`lim ta`lim yunalishi bitiruvchi 3-“V” kurs
talabasi

Bobonova Dilnavoz Mardiyevna

“Umumta`lim maktablarining tasviriy san`at
mashg`ulotlarida taniqli rassomlarning hayoti va
ijodini o`rganish” mavzusidagi bitiruv malakaviy
ishiga

T A Q R I Z

Talaba Bobonova Dilnavoz Mardiyevna “Umumta`lim maktablarining tasviriy san`at mashg`ulotlarida taniqli rassomlarning hayoti va ijodini o`rganish” mavzusidagi bitiruv malakaviy ishi bugungi kunning eng dolzarb masalasi – o`quvchilar tafakkurini o`stirish muammosining echimini topishga qaratilganligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi.

Malakaviy bitiruv ishining kirish qismida mavzuning dolzarbligi, malakaviy bitiruv ishining maqsadi, vazifalari, ilmiy yangiligi, nazariy va amaliy ahamiyati bayon qilingan.

Talaba Bobonova Dilnavoz Mardiyevna malakaviy bitiruv ishida tasviriy san`at mashg`ulotlarida taniqli rassomlarning hayoti va ijodi haqida umumiy tushuncha berishni, tasviriy san`at usullari va metodlaridan foydalanishni va taniqli rassomlarning hayoti va ijodiga doir bir nechta ishlardan namunalar keltirishni o`z oldiga maqsad qilib qo`ygan.

Malakaviy bitiruv ishi kirish, ikki bob, umumiy xulosalar va tavsiyalar, foydalanilgan adabiyotlar ro`yxatidan iborat bo`lib, jami 64 sahifani tashkil etadi.

Malakaviy bitiruv ishining ilmiy yangiligiga talaba, o`quvchilaraga taniqli rassomlarning hayoti va ijodini yaxshi o`zlashtirishlari uchun ilmiy-nazariy jihatdan metodlari ishlab chiqilganligini, umumiy o`rta ta`lim maktab o`quvchilarida tasviriy

san`at o`quv fanining imkoniyatlari aniqlandi va tahlil etildi. Umumiy o`rta ta`lim maktab o`quvchilariga tasviriy san`at darslarida taniqli rassomlarning hayoti va ijodi mavzusini o`rgatishning pedagogik asoslari, sharoitlari, omillari va sabablari aniqlanganligiga e`tiborni qaratgan. Shu bilan birga tadqiqot ishini yozishda analitik tahlil, qiyosiy tahlil-pedagogik kuzatuv, tajriba-sinovva usullaridan unumli foydalana bilgan.

Malakaviy bitiruv ishi matnini o`rganish shundan dalolat beradiki, dissertatsiyaning tuzilishi, ilmiy apparati puxta o`ylangan, pishiq. Maqsad va vazifalar ijrosi oqibatida qo`lga kiritilgan natijalar ishning umumiy xulosalarida ham o`z yechimini topgan.

Yuqorida bildirilgan ijobiy fikrlar bilan birgalikda malakaviy bitiruv ishi tadqiqotchi Bobonova Dilnavoz Mardiyevna tomonidan ayrim kamchiliklar ham uchraydi, jumladan:

1. Nazarimizda, tasviriy san`at o`qitishning birnecha dars konspektini 2-bobida batafsil keltirib o`tilsa, maqsadga muvofiq bo`lardi.

2. Malakaviy bitiruv ishi matnida tasviriy san`atning o`qitish metodlar to`g`risida bildirilgan fikrlarni yanada kengroq shakllantirilsa maqsadga muvofiq bo`lardi.

Bildirilgan fikrlar, taklif va mulohazalar dissertatsiya ishining ilmiy qiymatiga ta`sir ko`rsatmaydi.

Malakaviy bitiruv ishi mustaqil ravishda yozilgan, yakunlangan ilmiy tadqiqot bo`lib, O`zbekiston Respublikasi Xalq ta`limi vazirligi talablariga to`liq mos keladi. Uning muallifi Bobonova Dilnavoz Mardiyevna –“tasviriy san`at va muhandislik grafikasi”ta`lim yo`nalishi ixtisosligi bo`yicha bakalavr darajasini olishga loyiqdir.

Ilmiy rahbar:

P.f.d. *S.F.Abdullayev*

Navoiy davlat pedagogika instituti “Tasviriy
san`at va muhandislik grafikasi” maxsus sirtqi
bo`lim ta`lim yunalishi bitiruvchi 3-“A” kurs
talabasi

Bobonova Dilnavoz Mardiyevna

“Umumta`lim maktablarining tasviriy san`at
mashg`ulotlarida taniqli rassomlarning hayoti va
ijodini o`rganish” mavzusidagi bitiruv malakaviy
ishiga

T A Q R I Z

Talaba Bobonova Dilnavoz Mardiyevna “Umumta`lim maktablarining tasviriy san`at mashg`ulotlarida taniqli rassomlarning hayoti va ijodini o`rganish” mavzusidagi bitiruv malakaviy ishi bugungi kunning eng dolzarb masalasi – o`quvchilar tafakkurini o`stirish muammosining yechimini topishga qaratilganligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi.

Malakaviy bitiruv ishining kirish qismida mavzuning dolzarbligi, malakaviy bitiruv ishining maqsadi, vazifalari, ilmiy yangiligi, nazariy va amaliy ahamiyati bayon qilingan.

Talaba Bobonova Dilnavoz Mardiyevna malakaviy bitiruv ishida tasviriy san`at mashg`ulotlarida taniqli rassomlarning hayoti va ijodi haqida umumiy tushuncha berishni, tasviriy san`at usullari va metodlaridan foydalanishni va taniqli rassomlarning hayoti va ijodiga doir bir nechta ishlardan namunalar keltirishni o`z oldiga maqsad qilib qo`ygan.

Malakaviy bitiruv ishi kirish, ikki bob, umumiy xulosalar va tavsiyalar, foydalanilgan adabiyotlar ro`yxatidan iborat bo`lib, jami 64 sahifani tashkil etadi.

Malakaviy bitiruv ishining ilmiy yangiligiga talaba, o`quvchilaraga taniqli rassomlarning hayoti va ijodini yaxshi o`zlashtirishlari uchun ilmiy-nazariy jihatdan metodlari ishlab chiqilganligini, umumiy o`rta ta`lim maktab o`quvchilarida tasviriy

san`at o`quv fanining imkoniyatlari aniqlandi va tahlil etildi. Umumiy o`rta ta`lim maktab o`quvchilariga tasviriy san`at darslarida, taniqli rassomlarning hayoti va ijodi mavzusini o`rgatishning pedagogik asoslari, sharoitlari, omillari va sabablari aniqlanganligiga e`tiborni qaratgan. Shu bilan birga tadqiqot ishini yozishda analitik tahlil, qiyosiy tahlil-pedagogik kuzatuv, tajriba-sinovva usullaridan unumli foydalana bilgan.

Malakaviy bitiruv ishi matnini o`rganish shundan dalolat beradiki, dissertatsiyaning tuzilishi, ilmiy apparati puxta o`ylangan, pishiq. Maqsad va vazifalar ijrosi oqibatida qo`lga kiritilgan natijalar ishning umumiy xulosalarida ham o`z yechimini topgan.

Yuqorida bildirilgan ijobiy fikrlar bilan birgalikda malakaviy bitiruv ishi tadqiqotchi Bobonova Dilnavoz Mardiyevna tomonidan ayrim kamchiliklar ham uchraydi, jumladan:

1. Nazarimizda, tasviriy san`at o`qitishning birnecha dars konspektini 2-bobida batafsil keltirib o`tilsa, maqsadga muvofiq bo`lardi.

2. Malakaviy bitiruv ishi matnida tasviriy san`atning o`qitish metodlar to`g`risida bildirilgan fikrlarni yanada kengroq shakllantirilsa maqsadga muvofiq bo`lardi.

Bildirilgan fikrlar, taklif va mulohazalar dissertatsiya ishining ilmiy qiymatiga ta`sir ko`rsatmaydi.

Malakaviy bitiruv ishi mustaqil ravishda yozilgan, yakunlangan ilmiy tadqiqot bo`lib, O`zbekiston Respublikasi Xalq ta`limi vazirligi talablariga to`liq mos keladi. Uning muallifi Bobonova Dilnavoz Mardiyevna –“tasviriy san`at va muhandislik grafikasi”ta`lim yo`nalishi ixtisosligi bo`yicha bakalavr darajasini olishga loyiqdir.

o`qituvchisi:

G.E.Auesxanova

HIMOYA KUNI

MBIning baholash mezonlari

Mavzuning aktualligi	Ishning mustaqil bajarilish darajasi	Amaliy ahamiyati	Yangi adabiyotlardan (Internet) foydalanish darajasi
12	32	16	10

Rasmiylashtirish sifati	MBIning himoyasi	Jami	%
10	20	100	%

DAK raisi: _____
DAK a'zolari: _____

